

Canadian
URBAN
Institute

Institut
URBAIN
du Canada

ПРОЕКТ З РЕГІОНАЛЬНОГО ВРЯДУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ – УКРАЇНА

*Проект № Z020640
Замовлення № 7037154*

ОБҐРУНТУВАННЯ ПРІОРИТЕТНИХ НАПРЯМКІВ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ЗАКАРПАТТЯ

*Аналітичний звіт, підготовлений експертом
проекту: Світланою Славою (Ужгород)*

Донор:
*Канадське агентство з міжнародного розвитку
Підрозділ Європи, Близького Сходу та Магрибу*

Провідна виконавча агенція:
Канадський інститут урбаністики

У співпраці з:
*Фундацією міжнародної освіти (Канада) та Асоціацією
агенцій регіонального розвитку України*

**Київ-Ужгород
2007**

Світлана Слава. Обґрунтування пріоритетних напрямів економічного розвитку Закарпаття// Звіт дослідження/ Проект партнерства Канада – Україна “Регіональне врядування та розвиток”. – Київ-Ужгород, 2007 р.– 60 с.

У дослідженні здійснено аналіз ефективних напрямів розвитку економіки Закарпатської області. Методологія дослідження охоплює аналіз як статистичних, так і емпіричних даних. Оцінено потенціал та перепони економічного розвитку, виявлено бачення щодо найдоцільніших видів економічної діяльності для області на основі узагальнення комплексу передумов. Здійснено оцінку інституційного забезпечення, у т.ч. у контексті підтримки розвитку малого бізнесу. Розроблено рекомендації для вироблення операційних цілей стратегічного розвитку області.

Висловлюю вдячність:

Гоблику В.В., заступнику голови Закарпатської обласної державної адміністрації,
Погорлову В.В., начальнику Головного управління економіки, ***Панну В.В.***, начальнику управління зведеного аналізу і прогнозу соціально-економічного розвитку – за допомогу і сприяння у здійсненні опитування райдержадміністрацій, міст та підприємств області;
Семберу С.В., директору Закарпатського регіонального центру соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України – за сприяння в організації обробки даних,
Бондаренко В.М., Нечитайло У.П. та Крайній І.І., співробітникам згаданого центру – за безпосередню первинну обробку і зведення результатів опитування.

Дослідження виконано на замовлення Закарпатської обласної державної адміністрації в рамках проекту партнерства Канада – Україна “Регіональне врядування та розвиток”. Проект проваджується Канадським інститутом урбаністики за фінансової підтримки Канадського агентства з міжнародного розвитку.

© Світлана Слава

© Проект партнерства Канада – Україна “Регіональне врядування та розвиток”

З М І С Т

1	Методологія дослідження	4
2	Структурні пропорції економіки Закарпаття	5
2.1	Динаміка та тенденції розвитку економіки Закарпатської області за основними макроекономічними показниками	5
2.2	Структурні особливості розвитку економіки регіону за галузями (за період з 1996 по 2000 рр.) та видами економічної діяльності (з 2001 по 2004 рр.)	8
2.3	Аналіз галузевої/видової структури економіки Закарпатської області за критерієм ресурсовіддачі	10
2.4	Оцінка галузевої/видової структури економіки області за критерієм інвестиційної привабливості	13
3	Аналіз динаміки промислової діяльності	17
4	Результати опитування урядового і бізнесового секторів на предмет потенціалу та бар'єрів економічного розвитку області	22
5	Оцінка інноваційної діяльності в Закарпатті	29
6	Оцінка інституційного забезпечення економічного розвитку, охоплюючи підтримку малого і середнього бізнесу	35
7	Висновки і рекомендації	38
	Перелік використаних джерел	47
	Додатки	48
	Додаток А Показники регіональної доданої вартості	49
	Додаток Б Бачення найдоцільніших видів діяльності залежно від конкурентних передумов	51
	Додаток В Громадські об'єднання, організації, асоціації підприємців	56
	Додаток Г Сумарна комплексна оцінка видів економічної діяльності на предмет доцільності підтримки розвитку	60

1 МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Діагностика економічної ситуації Закарпаття з метою розробки операційних цілей відповідно до вироблених пріоритетів Регіональної Стратегії розвитку Закарпатської області до 2015 року здійснювалася через виконання таких досліджень:

1. Оцінка динаміки РДВ (регіональної доданої вартості); інтегральна оцінка видів економічної діяльності за критерієм частки в РДВ, ресурсовіддачі та інвестиційної привабливості
2. Аналіз динаміки індексів обсягів реалізованої продукції промисловості та частки окремих видів діяльності у загальних обсягах; розробка на основі отриманих даних матриці портфелю видів промислової діяльності регіону з використанням принципу моделі Бостонської консультативної групи
3. Здійснення опитування райдержадміністрацій (всього опитано 13), міст (всього опитано 3 міста) і бізнесів (всього опитано 46 успішних підприємства та 42 менш успішних) на предмет виявлення найзначиміших бар'єрів економічного розвитку області у сфері забезпечення ефективності, інновацій та якості, а також підтримки найдоцільніших видів діяльності та відповідної інституційної інфраструктури
4. Аналіз інноваційної діяльності в Закарпатті
5. Оцінка інституційного забезпечення економічного розвитку, охоплюючи підтримку малого і середнього бізнесу
6. Розробка моделі нових можливостей розвитку регіональної економіки за принципом матриці Хамела – Прахалада, використовуючи параметри ключових компетенцій (знання, ресурси) і ринків та отримані результати статистичного та емпіричного аналізів, обговорення у фокусних групах .

2 СТРУКТУРНІ ПРОПОРЦІ ЕКОНОМІКИ ЗАКАРПАТТЯ¹

Методологія дослідження у даному розділі охоплює такі етапи:

1. визначення узагальнених часток вибраних видів діяльності за 1996 – 2000 рр. та 2000 – 2005 рр.
2. оцінка динаміки співвідношень галузевої/видової структур економіки області за аналізований період;
3. порівняння результатів аналізу, виділення значимості видів (галузей) економічної діяльності за критеріями частки у валовій доданій вартості області, ефективністю ресурсовіддачі та інвестиційної привабливості.

2.1 Динаміка та тенденції розвитку економіки Закарпатської області за основними макроекономічними показниками

У 1997 р. (таблиця 2.1 та рис.2.1) обсяг регіональної доданої вартості в області становив 1025,3 млн. грн., що на 10,02% більше, ніж у попередньому році [1],[2],[3]. Тенденція росту РДВ зберігається протягом всього аналізованого періоду, але з 1996 по 1999 рр. темп росту в порівнянні з попереднім роком виглядає як висхідна пряма, а з 2000 по 2004 рр. – як синусоїда (рис.2.1).

Як видно з рис.2.1, найбільші темпи росту РДВ по області (118,7%) спостерігалися у 2003р. Порівнюючи цей показник із середнім по Україні, слід відмітити, що з 1998 по 2000 рр. темпи росту ВДВ в області перевищували середні темпи росту ВДВ по Україні. Найбільший розрив між цими показниками спостерігався у 2003 р., на рівні 8 в.п. Але вже у 2001 та 2004 роках темпи росту ВДВ в області були меншими від середніх по Україні: відхилення становило відповідно 3 в.п. і 4,1 в.п.

Аналізуючи економічний розвиток за критерієм довгострокового зростання, важливо простежити динаміку ВДВ у довгостроковій перспективі, але статистичні дані дозволяють це зробити тільки в розрізі 5 років. У 2000 р. в порівнянні з 1996 р. темпи росту показника

¹ У цьому розділі використано спільно розроблені матеріали з молодшим науковим співробітником Закарпатського регіонального центру соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України; викладачем кафедри економіки, менеджменту та маркетингу УжНУ Бондаренко В.М.

становили 230,85%, а у 2004 р. в порівнянні з 2000 р. – 229,44%. Такий стан можна охарактеризувати як ознаки стабільності, але не довгострокового життєздатного розвитку, оскільки не досягнуто щорічного стабільного збільшення показників регіонального економічного розвитку (в окремих випадках темпи росту є меншими ніж у попередніх (базових) періодах).

Табл. 2.1 Валова додана вартість (1996 – 2004 рр.) (у фактичних цінах, млн. грн.)

Показники	1996р.	1997р.	1998р.	1999р.	2000р.	2001р.	2002р.	2003р.	2004р.
Валова додана вартість, млн. грн.	931,9	1025,3	1138,2	1563,1	2151,3	2781,5	3210,9	4016,2	4963
ВДВ у розрахунку на особу, грн.	723	796	884	1216	1677	2208	2557	3207	3972
Питома вага області у ВДВ України, %	1,3	1,3	1,4	1,5	1,6	1,5	1,6	1,6	1,6
Місце області у виробництві ВДВ серед регіонів України	25	25	25	23	24	24	23	22	22
У середньому по регіонах України: ВДВ в розрахунку на особу, грн.	1356	1532	1642	2081	2788	3766	4239	5114	6708

Джерело: [1,2,3]

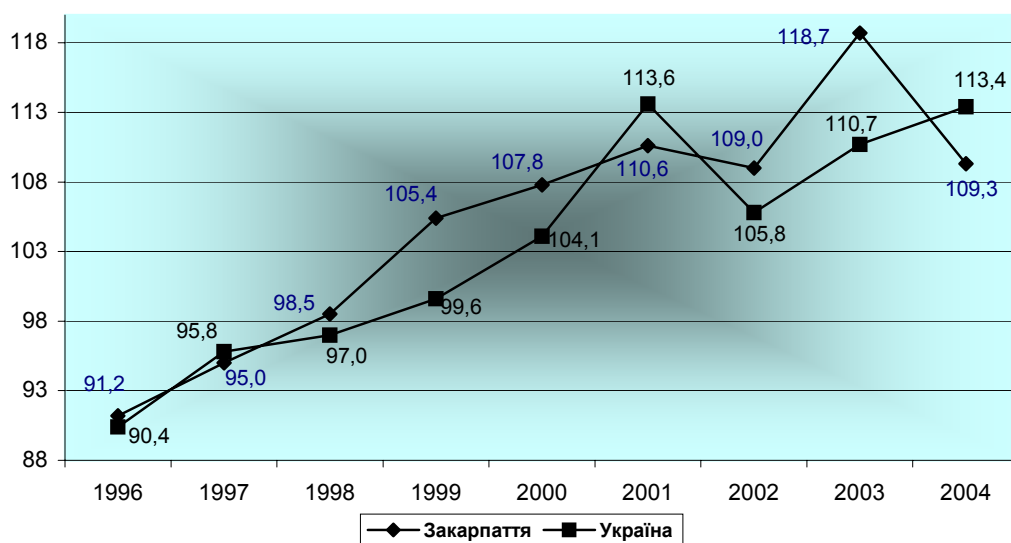

Рис.2.1 Темпи росту РДВ в Закарпатті та Україні (у порівняних цінах, % до попереднього року)
Джерело: розраховано та побудовано на основі : [1,2,3]

Більш конкретним показником розвитку економіки регіону є ВДВ у розрахунку на одну особу, оскільки він враховує чисельність населення території (таблиця 2.1). У 1996 р. ВДВ у розрахунку на особу становив 723 грн., у 2000 р. – зріс до 1677 грн., тобто на 954 грн. Варто відмітити, що протягом 1996 – 2001 рр. відбувалося значне зростання цього показника, його темпи росту відповідно становили: 110,10% (1997 р.), 111,06% (1998 р.), 137,56% (1999 р.), 137,91% (2000 р.) та 131,66% (2001 р.).

У 2002 р. обсяг ВДВ на одну особу зменшився на 15,85 в.п., а у 2003 і 2004 рр. тенденція до збільшення показника знову відновлюється (125,42% і 123,85%). Загалом з 1996 р. по 2004 р. валова додана вартість на одну особу зросла на 3249 грн. або на 449,4%. Найбільші щорічні темпи росту показника ВДВ на одну особу – 137,91% – простежуються у 2000 р. у порівнянні з 1999 р.

Такі позитивні тенденції росту показників ВДВ на одну особу свідчать про стрімке, але нестабільне економічне зростання економіки Закарпатської області. Разом з тим, важливо відмітити, що показник ВДВ у розрахунку на особу не є зовсім точним, оскільки існують суперечності, пов'язані з методикою його розрахунку, в основному, з відмінностями величини РДВ на одну особу та одного зайнятого. Наприклад, частка зайнятих у 2004 р. становила лише 43,17% всього постійного населення, відповідно участь у створенні РДВ брали лише ці 43,17%. Здійснивши відповідні розрахунки, можна побачити, що ВДВ у розрахунку на одного зайнятого

становитиме 9178 грн. (2004р.) проти 3792 грн. на одну особу, тобто відбувається штучне заниження показника розвитку регіону.

Аналізуючи розвиток економіки Закарпатської області варто порівняти показники даної області із аналогічними показниками інших регіонів. Так, наприклад, рівень ВДВ на одну особу по регіонах України за весь аналізований період перевищує цей же показник у Закарпатті. У 1996 р. ВДВ на одну особу у середньому по регіонах України перевищує показник Закарпаття на 633 грн., у 2004 р. – цей розрив становив 2736 грн., тобто збільшився. Дані таблиці 2.1 засвідчують також малу частку Закарпаття у ВДВ України – серед усіх областей країни Закарпаття у 1996р. посіло 25 місце, а в 2004р. – 22. За всі аналізовані роки Закарпатська область не піднімається вище 22 місця.

На основі даного аналізу можна стверджувати що проаналізовані показники розвитку економіки Закарпаття зростають, але вони залишаються нижчими відносно інших регіонів України.

2.2 Структурні особливості розвитку економіки регіону за галузями (за період з 1996 по 2000 рр.) та видами економічної діяльності (з 2001 по 2004 рр.)

Структура РДВ у 1996 р. була сформована таким чином (деталізовано у таблицях 1 Додатку А, сформованою за джерелами [1],[2],[3]): 47,7% – складало виробництво товарів і 52,3% – виробництво послуг. У 2000 р. ці співвідношення були протилежними – переважала частка виробництва товарів – 58,4% проти виробництва послуг – 41,6%. Причому, в 1996 р. та 2000 р. у структурі виробництва товарів переважний відсоток займало сільське господарство відповідно 23,8% та 29,7%.

Друге місце займає промисловість, частка якої у 2000 р. по відношенню до 1996 р. зросла з 15,2% до 18,4%, тобто на 3,2 в.п. Третє місце серед галузей економіки у структурі економіки Закарпаття посідає будівництво, частка якого у структурі виробництва товарів зросла з 5,1% (1996 р.) до 5,9% (2000 р.), тобто на 0,8 в.п. Значно збільшилися обсяги продукції лісового господарства у ВДВ області, зокрема, в абсолютному виразі цей показник зріс з 2,3 млн. грн. (1996 р.) до 98,9 млн. грн. (2000 р.), тобто на 77,6 млн. грн. (в 3,5 рази). Частка лісового господарства у ВДВ області у 1996 р. склала 1,7%, а у 2000 р. – 4,6%.

У сфері виробництва послуг області за період 1996 – 2000 рр. основна частка припадає на транспорт: 14,7% (1996 р.) та 11,7% (2000 р.), а також торгівлю та громадське харчування: 10% (1996 р.), 10,3% (2000 р.). Досить значну частку в структурі виробництва послуг займає культура та соціальне забезпечення – 6,6% у 1996 р. та 3,6% у 2000 р., а також освіта відповідно 7,1% та 6,4%.

Аналіз структури ВДВ Закарпаття за видами економічної діяльності у 2001 – 2004 рр. здійснено на основні даних статистики (деталізовано у таблиці 2 Додатку А, сформованою за джерелами [1],[2],[3]). Найбільшу питому вагу у структурі РДВ Закарпаття у 2001 р. займало сільське господарство, мисливство та лісове господарство – 31,3%, у 2002 р. – 29,0% (показник зменшився на 2,3 в.п.), а в 2003 р. – також зменшився на 5,3 в.п. і досяг 23,7%). Значну долю у структурі ВДВ області займає обробна промисловість, частка якої з 2001 р. по 2004 р. зросла з 11,9% до 16,2%, тобто на 4,3 в.п., що може свідчити про зростання конкурентоспроможності даного виду діяльності.

Варто відмітити, що у структурі економіки Закарпатської області значну роль відіграють такі види економічної діяльності, як оптова, роздрібна торгівля, торгівля транспортними засобами і послуги з ремонту, питома вага цього виду у 2001 р. знаходилася на рівні 12,8%, у 2002 р. – зменшилася до 12,7%, а у 2003 р. динамічно зросла до 16,0%, тобто на 3,3 в.п. У 2004 р. цей показник зріс до 17,5%. Щодо готельного та ресторанного бізнесу, то у структурі ВДВ названий вид економічної діяльності займає лише 0,7% у 2001 та 2004 рр. і 0,6% у 2002 та 2003 рр. Значну частку у структурі ВДВ займають транспортні послуги: у 2001 р. – 13,4%; у 2002 р. – 14,4%. У 2003 р. частка цих послуг зменшилася на 1,1 в.п., а вже у 2004р. цей показник досяг рівня в 14,6%. Незважаючи на динамічний розвиток таких видів діяльності, як операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам, частка їх у РДВ області є невисокою: у 2001 р. – 3,3%, 2002 р. – 3,1%, 2003 р. – 3,0% та 3,6% у 2004 р.

У структурі ВДВ частка освіти займає 6,3% у 2001 р. (в абсолютному виразі рівне 174,4 млн. грн.), а у 2004 р. питома вага цього виду діяльності зросла до 7,0. Щодо 2002 р., то частка освіти у ВДВ зросла на 1,1 в.п. або на 17,5%, в порівнянні з попереднім роком, і досягла рівня 7,6% (237,8 млн. грн.). У 2003 р. цей показник зменшився на 0,3 в.п., хоча в абсолютному виразі він не зменшився, а збільшився на 48 млн. грн.

Частка колективних, громадських та особистих послуг у загальній структурі ВДВ області становила у 2001, 2002, 2003, 2004 роках відповідно 1,3% (35,2 млн. грн.); 1,7% (54,0 млн. грн.);

1,7% (68,3 млн. грн.) і 1,6% (80 млн. грн.). Тобто, як видно, абсолютні показники зростають, але питома вага їх у структурі зменшується.

2.3 Аналіз галузевої/видової структури економіки Закарпатської області за критерієм ресурсовіддачі

Перше за все варто визначити суть показника ресурсовіддачі: в даному дослідженні він інтерпретується так, що здійснені витрати – це витрати матеріальних ресурсів. Ресурсовіддача характеризує, скільки гривень доданої вартості припадає на 1 гривню витрат, затрачених на її отримання (див. розрахунки в таблиці 2.2).

Як показують дані таблиці 2, за весь аналізований період найбільший показник ресурсовіддачі на рівні 3,47 спостерігався у сфері послуг, зокрема, у галузі освіти (1998 р.). Протягом 1996 – 2000 р. аналізований показник у галузі освіти не зменшувався нижче 2,98 (1999 р.). Такі високі значення показників можуть свідчити про високу ефективність даного виду діяльності. Якщо брати до уваги результати попереднього аналізу галузей за ознакою частки у ВДВ, то досить вагому частку у ВДВ займало сільське господарство. Саме тому, відповідна увага в аналізі ефективності приділена цій галузі. Як видно з даних розрахункової таблиці, найбільше значення коефіцієнту ресурсовіддачі спостерігалось у 2000 р. на рівні 1,08, а найменше на рівні 0,83 у 1998 р. при позитивній динаміці за п'ять років, за які коефіцієнт зріс на 27%.

У сфері послуг, крім освіти, найбільш ефективним в результаті аналізу виявився зв'язок: найбільше значення – 3,18, а найменше – 1,36. Однак, динаміка показника є негативною, зокрема, за п'ять років спостерігалось його зменшення на 57%. Особливу увагу доцільно звернути на порівняння показника ресурсовіддачі у сферах товарного виробництва та послуг. Протягом всього аналізованого періоду (1996 – 2000 р.) коефіцієнт ресурсовіддачі сфери послуг перевищував відповідний коефіцієнт сфери товарного виробництва (рис. 2.2). Як показує рис. 2.2, коефіцієнт ефективності сфери послуг зменшується у динаміці, але все одно є значно вищим, ніж у сфері виробництва товарів. У цілому за чотири роки у сфері послуг ресурсовіддача зменшилася на 12%, а у сфері товарів зросла на 8%. Відповідно стає зрозумілим, чому країни з розвинутою економікою формують свою структуру господарства на користь сфери послуг. Звичайно, сфера послуг там теж має свою інноваційну специфіку.

Таблиця 2.2 Коефіцієнт ресурсовіддачі за галузями економіки Закарпаття 1996-2000 рр.

Галузі економіки	1996 р.	1997 р.	1998 р.	1999 р.	2000 р.
Виробництво товарів	0,64	0,68	0,64	0,74	0,69
Промисловість	0,46	0,41	0,41	0,43	0,39
Сільське господарство	0,85	0,90	0,83	1,07	1,08
Будівництво	1,01	1,07	1,00	0,99	0,72
Лісове господарство	2,03	1,80	1,74	2,64	2,48
Інші види сфери матеріального виробництва	0,81	1,21	1,12	1,02	0,65
Виробництво послуг	1,54	1,29	1,33	1,33	1,36
Транспорт	1,45	1,05	1,25	1,19	1,18
Зв'язок	3,15	3,18	1,83	1,64	1,36
Торгівля та громадське харчування	1,61	1,78	1,62	1,91	1,75
Матеріально-технічне постачання та збут, заготівля, інформаційно-обчислювальне обслуговування, операції з нерухомим майном, загальна комерційна діяльність	1,72	1,28	0,87	1,02	0,88
Побутове обслуговування	0,84	1,01	1,07	1,01	1,01
Житлове господарство	1,52	1,36	1,27	1,31	1,33
Комунальне господарство	0,85	0,42	0,38	0,39	0,39
Охорона здоров'я та фізкультура	1,68	1,26	1,24	1,25	1,24
Освіта	3,28	3,16	3,47	2,98	3,04
Культура і мистецтво	1,31	1,22	1,89	2,15	2,12
Наука і наукове обслуговування	1,33	1,23	1,16	1,35	1,15
Інші види діяльності сфери виробництва послуг	1,17	1,17	1,27	1,10	1,38
Всього	0,97	0,91	0,87	0,92	0,87

На основі статистичних даних аналогічно розраховано показник ресурсовіддачі в розрізі видів економічної діяльності за період 2001 – 2004 рр. (таблиця 2.3). Як показують дані таблиці 2.3, за період з 2001 по 2004 рр. найбільший показник ресурсовіддачі на рівні 3,78 склав у освіті (2002 р.). Найменше значення показника – 0,28 було в обробній промисловості, зокрема, у 2003 р.

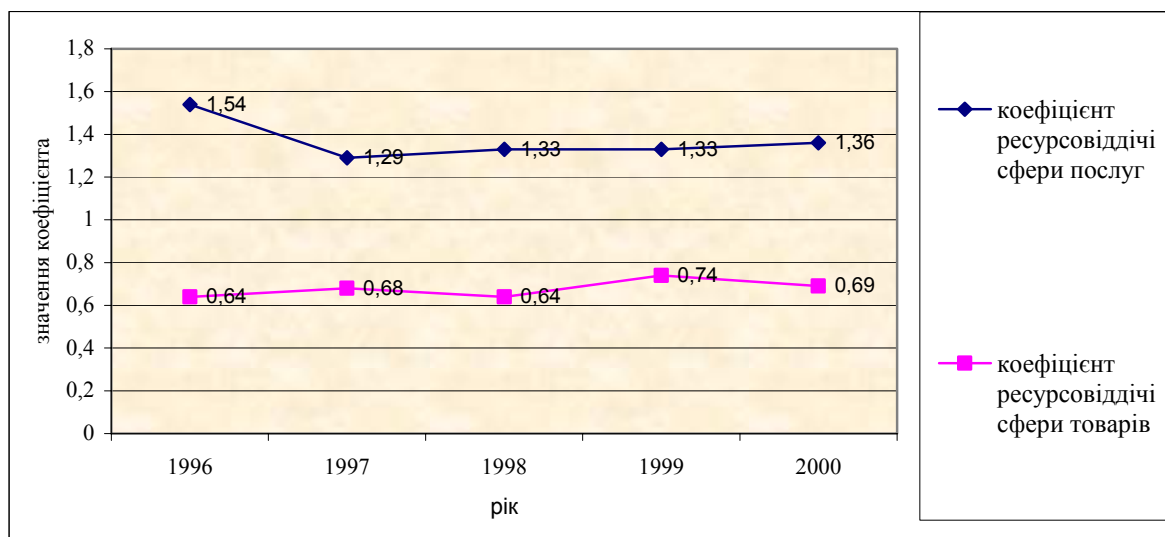

Рис. 2. Динаміка коефіцієнта ресурсовіддачі сфери послуг та сфери товарного виробництва (1996 – 2000 рр.)

Таблиця 2.3. Ресурсовіддача за видами економічної діяльності Закарпаття 2001 – 2004 рр.

Види економічної діяльності	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.
Сільське господарство, мисливство та рибальство	1,18	1,18	1,16	1,11
Рибне господарство	-	-	1,00	0,50
Добувна промисловість	0,50	0,50	0,55	0,52
Обробна промисловість	0,28	0,29	0,28	0,26
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	0,69	0,74	0,74	0,73
Будівництво	0,65	0,65	0,66	0,70
Оптова й роздрібна торгівля, торгівля транспортними засобами, послуги з ремонту	2,20	2,23	2,23	2,24
Готелі та ресторани	0,86	0,82	0,82	0,78
Транспорт і зв'язок	1,32	1,32	1,31	1,28
Фінансова діяльність	1,91	2,00	2,10	2,60
Операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам	2,00	2,09	2,02	1,96
Державне управління	1,73	1,75	1,66	1,79
Освіта	2,95	3,78	3,11	3,05
Охорона здоров'я та соціальна допомога	1,68	1,76	1,80	1,65
Колективні, громадські та особисті послуги	1,40	1,86	1,66	1,33
Всього	0,92	0,95	0,88	0,81

За весь розглядуваний період аналізований коефіцієнт по сфері освіти не опускався нижче 2,95 (2001 р.). У 2004 р. порівняно з 2001 р. віддача зросла на 3%. Щодо сільського господарства, мисливства..., то за результатами розрахунків коефіцієнт склав 1,18 у 2001 та 2002 рр., причому це було найбільше значення протягом аналізованого періоду. У 2004 р. показник зменшився до 1,11 або на 6%. За аналізованим критерієм на перші позиції вийшли такі види економічної діяльності, як фінансова діяльність, операції з нерухомістю, державне управління, колективні, громадські і особисті послуги.

2.4 Оцінка галузевої/видової структури економіки області за критерієм інвестиційної привабливості

Інвестиційна активність є однією з найголовніших ознак успішного розвитку території. За 1994 – 2005 рр. в економіку області залучено 261,3 млн. дол. США прямих іноземних інвестицій, що складає 210,0 дол. США на особу населення при 349,0 дол. по країні. За обсягом залучення іноземного капіталу Закарпаття займає перше місце серед областей Карпатського регіону. Аналіз обсягів прямих іноземних інвестицій по галузях економіки за період 1996 – 2000 рр. представлено в таблиці 2.4.

Як показують дані таблиці 2.4 у всій сукупності галузей економіки однозначним лідером за весь аналізований період є промисловість. Причому варто відмітити, що обсяги прямих іноземних інвестицій у 1996 р. становили 14228 тис. дол. США (це найменше значення за аналізований період), а вже у 2000 р. показник зріс до 61448 тис. дол. США, тобто в 4,3 рази. Спостерігається стабільна тенденція до росту ПІІ в промисловість, яка є її лідером у контексті інвестування.

Найменші обсяги ПІІ спостерігалися у галузі охорони здоров'я та фізкультури – за весь аналізований період значення показника не перевищувало 50 тис. дол. США. Порівняно великі обсяги ПІІ були вкладені у торгівлю та громадське харчування, зокрема, у 1996 р. – 9864 тис. дол. США, у 2000 р. показник зріс до 10728 тис. дол. США, тобто на 9%. Найменші обсяги ПІІ у сфері торгівлі на рівні 8659 тис. дол. США були у 1997 р., що свідчить про відсутність суттєвих змін у динаміці вкладень.

Досить стрімка позитивна динаміка обсягів ПІІ спостерігалася у лісовому господарстві, побутовому обслуговуванні, житлово-комунальному господарстві. Зокрема, у лісовому

господарстві у 2000 р. в порівнянні з 1996 р. обсяги ПІІ зросли в 17,4 рази, або на 4768 тис. дол. США.; у побутовому обслуговуванні – в 5,9 рази (6775 тис. дол. США), а у ЖКГ – в 4,3 рази (1064 тис. дол. США).

Таблиця 2.4. Прямі іноземні інвестиції за галузями економіки (на кінець року, тис. дол. США)[4]

Галузі економіки	1996 р.	1997 р.	1998 р.	1999 р.	2000 р.
Промисловість	14228	25116	38881	46156	61448
Сільське господарство	121	178	167	215	183
Будівництво	1598	1747	1852	1361	1968
Лісове господарство	291	501	3203	5298	5059
Інші види сфери матеріального виробництва	0	143	143	175	176
Транспорт	276	660	776	740	942
Торгівля та громадське харчування	9864	8659	9646	8838	10728
Матеріально-технічне постачання та збут, заготівля, інформаційно-обчислювальне обслуговування, операції з нерухомим майном, загальна комерційна діяльність	377	916	1107	1064	1748
Побутове обслуговування	1390	8471	8469	8743	8165
Житлово-комунальне господарство	320	321	283	824	1384
Охорона здоров'я та фізкультура	11	21	21	21	50
Фінанси, кредит, страхування, пенсійне забезпечення	111	111	338	338	338
Інші галузі	287	0	3	2	3
Всього	28874	46844	64889	73775	92192

У цілому по області обсяги ПІІ постійно зростають. Так, у 1996 р. ПІІ в економіку Закарпатської області склали 28874 тис. дол. США, а вже в 2000 р. відповідно показник зріс до 92192 тис. дол. США, тобто в 3,2 рази. Така стрімка динаміка може свідчити про зростання інвестиційної привабливості регіону та посилення зовнішньоекономічних зв'язків з іноземними партнерами.

Аналіз ПІІ за видовою структурою економіки у 2001 – 2005 рр. представлено у таблиці 2.5. Як показують результати статистичних даних серед усіх видів економічної діяльності найбільше

ПІ вкладалося в обробну промисловість, зокрема, обсяги ПІ на кінець 2001 р. склали 72484 тис. дол. США, у 2005 р. цей же показник зріс на 135406 тис. дол. США або в 2,8 рази.

Таблиця 2.5. Прямі іноземні інвестиції за видами економічної діяльності (на кінець року, тис. дол. США)) [4]

Види економічної діяльності	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.
Сільське господарство, мисливство та пов'язані з ними послуги	1625	3235	4019	4647	4863
Лісове господарство та пов'язані з ним послуги	443	518	559	903	1523
Добувна промисловість	167	167	265	783	926
Обробна промисловість	72484	91183	139801	194114	207890
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	3992	4033	4033	4034	4033
Будівництво	1836	2089	2070	2260	3097
Оптова й роздрібна торгівля, торгівля транспортними засобами, послуги з ремонту	18779	16425	16049	17159	16448
Готелі та ресторани	3304	4120	4050	5806	7273
Транспорт і зв'язок	4643	5361	10129	13603	13435
Фінансова діяльність	779	808	1159	2521	2426
Операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам	136	505	181	334	933
Охорона здоров'я та соціальна допомога	99	128	597	1167	2077
Колективні, громадські та особисті послуги	106	105	105	99	312
Всього	107509	127689	181637	244344	261287

Аналіз інвестиційної активності за підвидами обробної промисловості наведено в таблиці 2.6. Як показали результати розрахунків у 2001 р., найбільшу питому вагу у загальному обсязі ПІ по обробній промисловості займали такі підвиди економічної діяльності, як харчова промисловість – 29,5%; виробництво з деревини та виробів з неї – 27,4%; легка промисловість – 15,0% та машинобудування – відповідно 10,0%. У 2002 р. частка харчової промисловості зменшилася на 0,6 в.п., але в абсолютному виразі обсяг ПІ у 2002 р. в порівнянні з 2001 р. в цій галузі збільшився на 4968 тис. дол. США. Протягом всього аналізованого періоду частка ПІ у

харчовій промисловості зменшувалася, зокрема, у 2005 р. порівняно з 2001 р. цей показник зменшився на 11,4 в.п. і склав 37569 тис. дол. США.

Протягом всього аналізованого періоду частка ПІІ у легкій промисловості зменшується. Так, у 2002 р. цей показник становив 14,4%, у 2003 р. – 12,7%, а у 2004 та 2005 рр. – 11,1%. В цілому за п'ять аналізованих років обсяги прямих іноземних інвестицій у легкій промисловості зросли в 2,1 рази (12096 тис. дол. США), а їх частка у загальному обсязі ПІІ в обробній промисловості зменшилася на 3,9 в.п. Суттєві зміни у структурі ПІІ по обробній промисловості за весь аналізований період відбулися і за рахунок зменшення частки такого підвиду промисловості, як виробництво деревини та виробів з неї, зокрема, у 2005 р. порівняно з 2001 р. цей показник зменшився на 6,6 в.п. (в абсолютному виразі обсяги ПІІ цього підвиду економічної діяльності збільшилися в 2,1 рази). Щодо целюлозно-паперової, хімічної та нафтохімічної промисловості, а також виробництва інших неметалевих мінеральних виробів, то суттєвих змін у частці ПІІ, що на них припадала, не відбулося.

Таблиця 2.6. Структура прямих іноземних інвестицій в обробній промисловості в розрізі підвидів економічної діяльності (на кінець року, %)

Підвиди обробної промисловості	2001 р.	2002 р.	2003 р.	2004 р.	2005 р.
Харчова промисловість та перероблення сільськогосподарських продуктів	29,5	28,9	23,3	18,5	18,1
Легка промисловість (текстильна промисловість, пошиття одягу)	15,0	14,4	12,7	11,1	11,1
Виробництво деревини та виробів з неї	27,4	24,6	22,8	18,0	20,8
Целюлозно-паперова промисловість; Видавнича справа	0,3	0,3	0,4	0,2	0,2
Хімічна та нафтохімічна промисловість	3,9	4,2	3,4	3,7	3,6
Виробництво інших неметалевих мінеральних виробів	0,3	0,2	0,4	0,3	0,3
Металургія та оброблення металу	0,9	0,9	1,0	1,1	1,2
Машинобудування (виробництво машин, електричного, електронного та транспортного устаткування)	10,0	14,0	23,0	34,8	31,1
Інше виробництво, не віднесене до інших групувань	12,6	12,6	12,9	12,2	13,7
Всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: розраховано на основі [4]

Найбільших змін у обсягах ППІ та у структурі ППІ по обробній промисловості зазнав такий підвид економічної діяльності, як машинобудування. Так, у 2001 р. частка ППІ цього підвиду у загальному обсязі ППІ по обробній промисловості склала 10,0%, в абсолютному виразі обсяг ППІ склав 7259 тис. дол. США. У 2002 р. аналізовані показники зросли відповідно на 4 в. п. (5479 тис. дол. США); у 2003 р. – на 9 в. п. (19439 тис. дол. США); у 2004р. – на 11,8 в.п. або 35432 тис. дол. США. Щодо 2005 р., то аналізований показник зменшився до 31,1% всіх ППІ обробної промисловості, а в абсолютному виразі – на 2966 тис. дол. США. Але незважаючи на зменшення частки ППІ у машинобудуванні, воно залишається інвестиційно привабливим для іноземного інвестора.

Таким чином, стрімке зростання обсягів ППІ у обробній промисловості було викликане, в основному, збільшенням ППІ в машинобудування.

Крім того, досить значні ППІ були вкладені в оптову і роздрібну торгівлю, торгівлю транспортними засобами, послуги з ремонту, зокрема, у 2001 р. – 18779 тис. дол. США, але у 2005 р. ППІ скоротилися до 16448 тис. дол. США, або на 12,4%. Позитивні тенденції росту ППІ спостерігалися у лісовому господарстві (збільшилися в 3,4 рази за п'ять аналізованих років), добувній промисловості (в 5,54 рази), сільському господарстві (приблизно в 3 рази), а також у будівництві, фінансовій діяльності, охороні здоров'я та у транспорті і зв'язку. В цілому, обсяги ППІ по області з року в рік зростають. У 2002 р. в порівнянні з 2001 р. темп росту склав 119%, у 2004 р. в порівнянні з 2003 р. – 135%, а у 2005 р. в порівнянні з 2001р. відповідно 243%. Такі позитивні тенденції можуть свідчити про покращення інвестиційного клімату, інвестиційної привабливості економіки області.

3 АНАЛІЗ ДИНАМІКИ ПРОМИСЛОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Аналіз динаміки індексів обсягів реалізованої продукції промисловості та частки окремих видів діяльності у загальних обсягах представлені відповідно у таблицях 3.1. та 3.2.

З табл. 3.1 видно, що лідерами за критерієм зростання обсягів реалізації промислової продукції за 2001 – 2005 роки є такі види, як виробництво електричного та електронного устаткування (збільшення у 7.65 рази), виробництво транспортного устаткування (6.19 рази),

хімічне виробництво (6.01 рази), виробництво машин і устаткування (3.27 рази), харчова промисловість (2.17 рази). Середні показники зростання мають виробництво гумових та пластмасових виробів (1.93 рази), виробництво деревини та виробів з деревини (1.80 рази), виробництво інших неметалевих мінеральних виробів (1.71 рази) текстильна промисловість та пошиття одягу (1.57 рази), добування неенергетичних матеріалів (1.52).

Разом з тим, потенціал виду діяльності буде визначатися не тільки показниками зростання, але також і його часткою у загальних обсягах промислової продукції. Такий аналіз здійснено у табл. 3.2. З таблиці 3.2 видно як частку виду діяльності у загальних обсягах промислової продукції, так і її зміну за період 2005 – 2001 років. Найбільшу частку у загальних обсягах промислової продукції займає обробна промисловість – 85.1%. В обробній промисловості особливо виділяються такі види діяльності, як машинобудування, ремонт та монтаж машин і устаткування – 37.5% (зокрема, виробництво транспортного устаткування (24%) та виробництво електричного та електронного устаткування (10.9%)), а також харчова промисловість (16.9%), легка промисловість (6.7%). Такий підвид промислової діяльності як виробництво та розподілення електроенергії, газу та води займає в обсягах промислової продукції 13.3%. У даній таблиці також можна спостерігати зміни в структурі промислових видів діяльності. Найбільше збільшення відбулося у виробництві транспортного устаткування – за 2002 – 2005 роки в середньому у 18.9 рази. Це пов'язано з введенням в дію ліній підприємства “Єврокар”. За 2001 - 2005 роки більше як у 2.5 рази збільшилось виробництво електричного та електронного устаткування, в 1.6 рази – виробництво машин і устаткування. У цілому, обробна промисловість мала стабільну частку в загальних обсягах протягом 2001 – 2005 років, її зміна склала всього 1.09 рази.

Найбільше зменшення частки виду діяльності у загальних обсягах реалізованої промислової продукції стосувалося виробництва деревини та виробів з деревини (індекс зміни склав 0.54), але майже таке саме зменшення відбулося також у целюлозно-паперовій, легкій промисловості, хімічній та нафтохімічній промисловості, металургії та обробленні металу, виробництві інших неметалевих мінеральних виробів.

Табл. 3.1 Індекси зміни обсягів промислової продукції за видами діяльності

	2001	2002	2003	2004	2005	2005/2001
Вся промисловість	1.22	1.12	1.44	1.27	1.08	2.70
Добувна промисловість	1.01	0.87	1.42	1.2	0.9	1.35
- енергетичні матеріали			1.23	0.93	1.06	0.00
- неенергетичні матеріали	1.01	0.8	1.44	1.47	0.89	1.52
Обробна промисловість:	1.23	1.12	1.46	1.28	1.08	2.78
харчова промисловість	1.23	1.07	1.27	1.15	1.13	2.17
легка промисловість:	1.22	1.05	1.05	1.16	0.98	1.53
- текстильна та пошиття одягу	1.19	1.09	1.04	1.2	0.97	1.57
- виробництво шкіри та шкір. взуття	1.86	0.62	1.23	0.52	1	0.74
виробництво з деревини та виробів з деревини	1.12	1.14	1.14	1.19	1.04	1.80
целюлозно-паперова	0.85	1.28	1.1	0.68	0.85	0.69
хімічна та нафтохімічна	2.12	1.84	1.08	1.25	1.01	5.32
- хімічне виробництво	2.35	1.91	1.07	1.24	1.01	6.01
- виробництво гумових та пластмасових виробів	1.08	1.04	1.28	1.3	1.03	1.93
виробництво інших неметалевих мінеральних виробів	1.27	1.04	0.95	1.3	1.05	1.71
металургія та оброблення металу	0.85	1.08	1.18	0.24	3.41	0.89
машинобудування, ремонт та монтаж машин та устаткування:	1.36	1.23	2.46	1.4	1.08	6.22
- виробництво машин і устаткування	1.3	0.97	1.11	1.68	1.39	3.27
- виробництво електричного та електронного устаткування	1.35	1.25	1.43	2.33	1.36	7.65
- виробництво транспортного устаткування	1.38	1.24	3.33	1.18	0.92	6.19
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	1.07	1.08	1.01	1.03	1.04	1.25

Джерело: розраховано на основі [2], [3]

Табл. 3.2 Динаміка структури обсягу реалізованої промислової продукції за видами діяльності

	2001,%	2002,%	2003,%	2004,%	2005,%	2005/2001
Вся промисловість	100	100	100	100	100	1.00
Добувна промисловість	1.9	1.5	1.5	1.7	1.6	0.84
- енергетичні матеріали	0.1	0.2	0.2	0.1	0.1	1.00
- неенергетичні матеріали	1.9	1.3	1.4	1.6	1.5	0.79
Обробна промисловість:	78.1	79.4	83.6	85	85.1	1.09
Харчова промисловість	21.1	19.2	18.2	15.4	16.9	0.80
Легка промисловість:	10.2	8.4	6.7	6.7	6.7	0.66
- текстильна та пошиття одягу	10	7.2	5.8	5.9	5.8	0.58
- виробництво шкіри та шкір. взуття	1.4	1.2	0.9	0.8	0.9	0.64
Виробництво з деревини та виробів з деревини	15.8	14.2	11.8	9.2	8.5	0.54
Целюлозно-паперова.....	1.5	1.4	1.1	1	0.9	0.60
Хімічна та нафтохімічна	4.5	7.6	5.1	4.6	3	0.67
- хімічне виробництво	3.8	7	4.6	4	2.4	0.63
- виробництво гумових та пластмасових виробів	0.7	0.6	0.5	0.5	0.6	0.86
Виробництво інших неметалевих мінеральних виробів	2.6	2.1	1.7	1.6	1.8	0.69
Металургія та оброблення металу	1.6	0.9	0.7	1	1	0.63
Машинобудування, ремонт та монтаж машин та устаткування:	5.8	12.8	26.8	34.2	37.5	6.47
- виробництво машин і устаткування	1.6	1.5	1.7	1.9	2.6	1.63
- виробництво електричного та електронного устаткування	4.1	3.8	4.8	8.6	10.9	2.66
- виробництво транспортного устаткування	1	7.5	20.3	23.7	24	24.00
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	20	19.1	14.9	13.3	13.3	0.67

Джерело: розраховано на основі [2], [3]

Розподіл видів промислової діяльності, базуючись на обох параметрах – індексах зростання та частці у загальних обсягах, здійснено у таблиці 3.3. Тут чітко виділяються абсолютні лідери регіональної економіки, які розташовані у квадраті “А” і мають як найвищі темпи зростання, так і частки у загальних обсягах. До них відносяться: виробництво електричного та електронного устаткування, виробництво транспортного устаткування, харчова промисловість і виробництво деревини та виробів з деревини. Квадрат “Б” охоплює такі види діяльності, які, маючи відносно високу частку у структурі обсягів реалізації промислової продукції, мають низькі індекси зростання. До них відносяться такі види діяльності, як текстильна промисловість та пошиття одягу і виробництво та розподілення електроенергії, газу та води. При цьому, текстильна промисловість та пошиття одягу при індексі зростання за 2001 – 2005 роки демонструє спадання обсягів за 2005 та 2006 роки.

Таблиця 3.3 Матриця структури регіональної економіки Закарпаття за критеріями зростання та частки відповідних видів в обсягах реалізації продукції промисловості

<p><i>Високі</i> ↑</p> <p>(I) Індекси зростання видів діяльності, 2001 – 2004 рр.</p>	<p>А</p> <p>Виробництво електричного та електронного устаткування (I=7.65, S=10.9) Виробництво транспортного устаткування (I=6.19, S=24.00)</p> <p>Харчова промисловість (I=2.17, S=16.9) Виробництво з деревини та виробів з деревини (I=1.80, S=8.5)</p>	<p>В</p> <p>Хімічне виробництво (I=6.01, S=2.4) Виробництво машин і устаткування (I=3.27, S=2.6) Виробництво гумових та пластмасових виробів (I=1.93, S=0.60) Виробництво інших неметалевих мінеральних виробів (I=1.71, S=1.8) Добувна промисловість (I=1.35, S=1.6)</p>
	<p><i>Низькі</i></p> <p>Б</p> <p>Текстильна промисловість та пошиття одягу (I=1.57, S=5.8) Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води (I=1.25, S=13.3)</p>	<p>Г</p> <p>Виробництво шкіри та шкіряного взуття (I=0.74, S=0.90) Целюлозно-паперове виробництво, видавнича діяльність (I=0.69, S=0.90) Металургія та оброблення металу (I=0.89, S=1.00)</p>
<p><i>Висока</i> → <i>Низька</i></p> <p>(S) Частка в обсягах реалізації промислової продукції, %, 2005 рік</p>		

Квадрат “В” включає зростаючі сектори економіки (за період часу 2001 – 2005 роки), але з низькими частками у структурі регіональної економіки. При цьому зростання не є постійним, зокрема, за останні роки обсяги цих видів діяльності демонструють незначний, але спад, крім хімічного виробництва та виробництва інших неметалевих мінеральних виробів, які у 2006 році показали річне зростання відповідно 119 та 116%. Група підприємств квадрату “Г” має низькі показники за обома параметрами, хоча за 2006 рік знову ж таки виробництво шкіри та шкіряного взуття показало зростання (123%), так само як і целюлозно-паперове виробництво, видавнича діяльність (129%).

4 РЕЗУЛЬТАТИ ОПИТУВАННЯ УРЯДОВОГО І БІЗНЕСОВОГО СЕКТОРІВ НА ПРЕДМЕТ ПОТЕНЦІАЛУ ТА БАР’ЄРІВ РОЗВИТКУ

Для доповнення статистичного аналізу, здійсненого у попередніх розділах, та отримання емпіричних даних щодо потенціалу економічного розвитку Закарпаття було здійснено опитування райдержадміністрацій (всього опитано 13 представників районів, у т.ч. 5 жінок та 8 чоловіків), міст (всього опитано 3 респонденти з міст, у т.ч. 1 жінка та 2 чоловіків) і бізнесів (всього опитано 46 представників успішних підприємства та 42 менш успішних, у т.ч. 33 жінок та 55 чоловіків.) [5]. Основними напрямками дослідження були: виявлення найзначиміших бар’єрів економічного розвитку області у сфері забезпечення ефективності, інновацій та якості, а також підтримки найдоцільніших видів діяльності та відповідної інституційної інфраструктури.

Узагальнення інформації щодо бачення респондентами найдоцільніших видів економічної діяльності представлено у додатку Б та топ-рейтингові види діяльності окремо вибрані у табл. 4.1. Потрібно зауважити, що відносно вказаних топ-рейтингових видів діяльності найчастіше згадувалися такі передумови розвитку, як: високий попит на продукцію (66 відповідей), висококваліфікована робоча сила (60), конкурентна продукція (59) та наявність якісної сировини та матеріалів (49). Найслабшими передумовами були: наявність науково-дослідної інфраструктури (всього 2 відповіді) та маркетингових організацій (7 відповідей) для допомоги підприємствам у просуванні їх продукції на ринок, ринкова інфраструктура (10 відповідей).

Табл. 4.1. Бачення найдоцільніших видів діяльності залежно від конкурентних передумов (кількість відповідей райдержадміністрацій) (10 найвищих за рейтингом відповідей)

	Наявність якісної сировини та матеріалів	Високо-кваліфікована робоча сила	Високі технології	Конкурентна продукція	Високий попит на продукцію	Маркетингові фірми, що допомагають у просуванні продукції на ринок	Наявність науково-дослідної інфраструктури	Наявність сприятливої фінансової інфраструктури	Інша ринкова інфраструктура	Підтримка місцевої влади	Всього по виду діяльності та рейтинг відповідей
DD Деревообробна галузь	12	11	4	14	11	1	0	6	0	9	68 (1)
DA Харчова промисловість та перероблення с/г продуктів	11	7	3	9	12	2	0	3	2	9	58 (2)
A Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	7	8	3	7	9	0	1	2	3	6	46 (3)
H Готелі та ресторани	0	8	5	7	7	0	0	3	0	2	32 (4)
DB Текстильна промисловість та пошиття одягу	4	6	4	6	4	2	0	0	0	4	30 (5)
CB Видобування неенергетичних матеріалів	8	5	1	2	6	0	0	2	2	2	28 (6)
G Оптова і роздрібна торгівля, торгівля транспортними засобами, послуги з ремонту	1	6	3	3	6	0	0	1	2	1	23 (7)
DK Виробництво машин та устаткування	0	3	3	4	4	1	1	0	1	2	19 (8)
DG Хімічне виробництво	3	3	3	3	4	1	0	0	0	2	19 (9)
DI Виробництво інших неметалевих мінеральних виробів	3	3	0	4	3	0	0	1	0	2	16 (10)
Всього	49	60	29	59	66	7	2	18	10	39	-

Решта передумов у відповідях відповідно зайняли середні позиції: підтримка місцевої влади (39 відповідей), високі технології (29 відповідей) та наявність сприятливої фінансової інфраструктури (18 відповідей). Отримані відповіді, зокрема, вказують на те, що ті ланки в ланцюгу створення доданої вартості, які генерують високі прибутки, не мають відповідної інституційної підтримки, а саме науково-дослідна та маркетингова інфраструктури.

Результати опитування щодо розвитку інституційної інфраструктури економічного розвитку, незалежно від видів діяльності, зведені у табл. 4.2.

Табл.4.2 **Доцільні елементи ринкової інфраструктури (кількість відповідей райдержадміністрацій*)**

Інституції	Необхідно вдосконалити	Необхідно заснувати	Необхідно вдосконалити співпрацю між органами влади та управління, господарюючими суб'єктами та даними інституціями
Фінансові інституції:			
- банки	3	1	8
- кредитні спілки	3	2	3
- інші фінансові інституції (деталізуйте, будь ласка)	-	-	-
Маркетингові організації	3	7	1
Бізнесові асоціації, спілки	2	2	4
Середні професійні заклади (професії трактористів, швачок, поварів)	7	1	2
Університети	1	1	1
Науково-дослідна сфера	4	2	4
Організації підтримки бізнесу:			
- для започаткування бізнесу	6	2	3
- для розширення бізнесу	5	2	5
- для підтримки бізнесу жінок	4	4	4
- інші організації підтримки бізнесу (деталізуйте, будь ласка)	-	-	-
Інші (деталізуйте, будь ласка)	-	-	-

* Опитано 13 райдержадміністрацій та 2 міста

Отримані відповіді гармоніюють з попередніми висновками про слабкість маркетингової та науково-дослідної інфраструктури. Стосовно маркетингових організацій 7 респондентів з 15 опитаних пропонували їх заснувати, 3 – вдосконалити, 1 – покращити їх взаємодію з урядовими

та бізнесовими організаціями. Щодо університетів та науково-дослідних установ відповіді респондентів були розподілені таким чином: 5 пропонували їх вдосконалити, у т.ч. 1 відповідь стосувалась університетів, 3 – заснувати, у т.ч. 1 – щодо університетів, 5 – вдосконалити їх взаємодію з різними секторами. Привертають увагу також відповіді щодо середніх професійних закладів: 7 респондентів відчувають потребу їх вдосконалення. Також значна увага у відповідях була приділена організаціям підтримки бізнесу: в районах та містах існує потреба у вдосконаленні організацій для започаткування та розширення бізнесу (відповідно 6 та 5 відповідей), а також у заснуванні нових (по 2 відповіді), 3 і 5 респондентів вважають необхідним покращення їх взаємодії з іншими секторами. По 4 відповіді було отримано щодо вдосконалення, заснування організацій, спрямованих на підтримку бізнесу жінок, а також на посилення їх співпраці з іншими секторами.

Третім напрямом опитування було виявлення перепон для економічного розвитку за параметрами ефективності, якості та інновацій. Результати опитування зведені у таблиці 4.3.

Отримані результати свідчать, що основними перепонами на шляху досягнення **ефективності** регіональної економіки є такі групи причин:

- застарілі основні засоби, асоційовані з ними технології та виробничі системи;
- ціни на ресурси, в першу чергу, електроенергію, паливні та матеріальні;
- кваліфікація трудових ресурсів та асоційовані з нею відповідно втрати від порушень трудової дисципліни (для успішних підприємств) та збитки від браку (для менш успішних підприємств);
- цінова та нецінова конкуренція (в основному акцентувалася успішними підприємствами).

За отриманими емпіричними даними, основними бар'єрами на шляху досягнення **якості** на підприємствах області є:

- недостатня кваліфікація працівників підприємств (відповідь отримала перший рейтинг та високу концентрацію проблеми від усіх досліджуваних секторів);
- відсутність довгострокових відносин з постачальниками, неякісна сировина;
- застарілі технології;
- відсутність відповідної системи вимірювання та контролю якості та ускладнена процедура сертифікації якості, відсутність платоспроможної потреби споживачів у вищій якості та надто великі витрати на покращення якості;

Табл. 4.3 Результати опитування райдержадміністрацій та підприємств про найгостріші проблеми розвитку економічної сфери Закарпатської області

Зведені результати опитування (частка всіх відповідей у максимально можливих та частка п'яти перших за рейтингом відповідей, %)

1	райдержадміністрацій **		успішних підприємств ***		неуспішних підприємств ****	
	2	3	4	5	6	7
Напрямок ефективності:						
застарілі основні засоби	100 (1) (10)+	92.9 *	56.5 (4)	45.6 *	61.9 (1)	42.9 *
застарілі технології виробництва	78.6 (4) (5)+	78.6 *	32.6	13.0	31.0	14.3
застарілі системи виробництва	42.9 (6)+	42.9	21.7	8.7	26.2	9.5
ціни на матеріальні ресурси	71.4 (6) (7)+	71.4 *	60.9 (2)	52.2 *	40.5 (6)	28.6 *
ціни на паливні ресурси	78.6 (5) (9)+	64.3 *	65.2 (1)	56.5 *	50.0 (3)	38.1 *
ціни на електроенергію	85.7 (3) (1)+	78.6 *	54.3 (5)	43.5 *	54.8 (2)	38.1 *
низький рівень кваліфікації трудових ресурсів	85.7 (2) (2)+	35.7	54.3 (3)	30.4 *	42.9 (5)	28.6 *
слабкий фінансовий менеджмент	42.9	14.3	28.3	8.7	26.2	16.7
втрати від браку	14.3	7.1	23.9	10.9	45.2 (4)	7.1
втрати від порушень трудової дисципліни	21.4	0	56.5 (6)	10.9	33.3	16.7
невеликі масштаби виробництва	35.7 (4)+	7.1	34.8	15.2	35.7	16.7
нецінова конкуренція з боку вітчизняних виробників	2.4	0	56.5 (7)	13.0	14.3	2.4
цінова конкуренція з боку іноземних виробників	4.8	0	56.5 (8)	13.0	21.4	7.1
нецінова конкуренція з боку іноземних виробників	0 (8)+	0	56.5 (9)	4.3	9.5	0
низька або відсутня різноманітність продукції і, таким чином, слабкий відгук на потреби споживачів	0 (3)+					

Напрям якості:

1	2	3	4	5	6	7
відсутність досліджень та розробок нової продукції	50.0 (5) (10)+	50.0 *	23.9	17.4	9.5	9.5
недостатній рівень досліджень та розробок нової продукції	64.3 (3) (6)+	57.1 *	23.9	15.2	14.3	9.5
недостатня кваліфікація працівників підприємств	92.9 (1) (9)+	64.3 *	47.8 (1)	28.2 *	35.7 (1)	23.8 *
застарілі технології	92.9 (2) (8)+	78.6 *	32.6 (6)	19.6	21.4 (5)	19.0 *
відсутність відповідної системи вимірювання та контролю якості	57.1 (4) (7)+	35.7 *	32.6 (4)	19.6 *	16.7	2.3
ускладнена процедура сертифікації якості	50.0 (6) (1)+	21.4	32.6 (5)	19.6 *	16.7	7.1
відсутність платоспроможної потреби споживачів у вищій якості	50.0 (7) (5)+	7.1	28.3	13.0	28.6 (2)	21.4 *
надто великі витрати на покращення якості	50.0 (8) (4)+	14.2	23.9	10.9	16.7	11.9
відсутність порівняння якості вашої продукції з рівнем якості продукції конкурентів	28.6 (3)+	14.2	28.3	8.7	4.8	2.4
відсутність довгострокових відносин з постачальниками	42.9	28.6	34.8 (3)	17.4	28.6 (3)	28.6 *
відсутність або недостатність мотивації підвищення якості продукції	42.9	35.7 *	26.1	10.9	21.4 (5)	9.5
неякісна сировина	0	0	39.1 (2)	21.7 *	23.8 (4)	21.4 *
Недостатній чи відсутній зворотний зв'язок зі споживачами щодо якості задоволення їх потреб продукцією, що виробляється підприємством	(2)+					

Напрямі інновацій:

1	2	3	4	5	6	7
відсутність досліджень та розробок нової продукції на підприємствах	64.3 (2)	57.1 *	32.6	19.5	9.5	9.5
недостатній рівень досліджень та розробок нової продукції на підприємствах	50.0 (5)	50.0 *	76.1 (5)	41.3 *	16.7 (6)	16.7 *
слабкий аналіз вже існуючих винаходів	42.9 (5)+	35.7 *	32.6	15.2	14.3	11.9
слабкий зв'язок підприємств з університетами та науковими установами	78.6 (1)	78.6 *	82.6 (1)	45.7 *	23.8 (2)	16.7 *
відсутність талановитих вчених та інженерів	50.0 (4) (1)+	35.7 *	47.8	34.8 *	23.8 (3)	19.0 *
відсутність відповідної мотивації винаходів на підприємстві	42.9	21.4	82.6 (2)	45.7 *	14.3	11.9
слабка комерціалізація інновацій	42.9 (4)+	35.7 *	37.0	21.7	21.4 (4)	11.9
складність у визначенні шляхів просування товару на ринок	57.1 (3) (2)+	35.7 *	39.1	21.7	16.7 (7)	7.1
складність у рекламуванні нової продукції	42.9 (3)+	14.2	26.1	13.0	16.7 (8)	4.8
відсутність та/ чи складність отримання ринкової інформації щодо потреби в новій продукції	50.0 (6)	28.6	39.1	26.1	26.2 (1)	21.4 *
невизначеність, асоційована з інноваціями	28.6	7.1	78.3 (3)	41.3 *	19.0 (5)	16.7 *
складність у визначенні цін на нову продукцію	7.1	7.1	76.1 (4)	41.3 *	16.7 (9)	7.1
складність у формуванні каналів розподілу продукції, торговельних мереж	35.7	14.3	73.9 (6)	37.0 *	16.7 (10)	4.8

** опитано 13 райдержадміністрацій та 2 міста

*** опитано 46 підприємств

**** опитано 42 підприємства області

* **концентрація проблеми**

()+ **додаткові відгуки та відповідно пропонований рейтинг проблем**

- відсутність або недостатність мотивації підвищення якості продукції (на даній проблемі, в основному, наголошували менш успішні підприємства);
- відсутність досліджень та розробок нової продукції, недостатній рівень досліджень та розробок нової продукції (на даній проблемі, в основному, наголошували адміністрації районів та міст).

Результати дослідження також засвідчили, що найзначиміші перепони на шляху досягнення кращої **інноваційності** на підприємствах області є:

- слабкий зв'язок підприємств з університетами та науковими установами, відсутність талановитих вчених та інженерів;
- недостатній рівень досліджень та розробок нової продукції, їх відсутність на підприємствах області;
- слабка комерціалізація інновацій;
- невизначеність, асоційована з інноваціями, у т.ч.: відсутність та/ чи складність отримання ринкової інформації щодо потреби в новій продукції, складність у визначенні цін на нову продукцію, складність у визначенні шляхів просування товару на ринок, складність у рекламуванні нової продукції, складність у формуванні каналів розподілу продукції, торговельних мереж;
- відсутність відповідної мотивації винаходів на підприємстві.

5 ОЦІНКА ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ЗАКАРПАТТІ²

Подолання сучасних проблем у виробництві значною мірою залежить від активізації інноваційної діяльності. Однак, аналіз звітних даних показує, що інноваційна активність підприємств залишається низькою, про що свідчать статистичні дані як в цілому по Україні, так і Закарпаттю (табл. 5.1 – 5.3). Особливо вражаючим є зменшення показника питомої ваги підприємств, що впроваджували інновації, у 2005 р. до рівня 8,2%, що нижче порогового значення (25%), і набагато нижче від аналогічного показника розвинутих країн (70 – 80%) [7], [8]. Порівняно з періодом до 2000 р. рівень інноваційної активності підприємств у країні різко знизився. Незважаючи на проголошення інноваційного шляху розвитку, дотепер стан інноваційної діяльності настільки низький (лише 11% промислових підприємств країни здійснює інноваційну діяльність), що його вплив не забезпечує більш-менш суттєвого зростання рентабельності промислового виробництва.

² У цьому розділі використані матеріали, спільно розроблені з Лібою Н., викладачем Мукачівського технологічного інституту

Табл. 5.1. Динаміка інноваційної діяльності промислових підприємств України, 1994 – 2005 роки

Показники	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Кількість підприємств, які впроваджували інновації, од.	2181	2002	1729	1655	1503	1376	1491	1503	1506	1120	958	810
Питома вага підприємств, які впроваджували інновації в загальній кількості промислових підприємств, %	26,0	22,9	19,3	17,0	15,1	13,5	14,8	14,3	14,6	11,5	10,0	8,2
Кількість освоєних нових видів техніки, найменувань	1181	1000	717	591	449	469	631	610	520	710	769	657
Кількість впроваджених нових технологічних процесів, од.	3559	2936	2138	1905	1348	1203	1403	1421	1142	1482	1727	1808
З них маловідходних, ресурсозберігаючих	990	1044	688	600	467	423	430	469	430	606	645	690

Джерело: статистичні дані Держкомстату [6]

Таблиця 5.2. Інноваційна активність промислових підприємств за напрямками інновацій, % до загальної кількості підприємств в Україні

Показники	2000	2004	2005
Кількість підприємств, що займалися інноваційною діяльністю – всього	18,0	13,7	11,9
у тому числі:			
- дослідження і розробки	4,6	3,7	3,2
- придбання прав на патенти, ліцензії, використання індивідуальної власності	0,8	0,6	0,6
- придбання безпатентних ліцензій, технологій та ін.	0,6	1,1	1,3
- придбання засобів виробництва	6,09	6,1	5,5
- технологічна підготовка виробництва	5,0	4,3	3,8
- маркетинг, реклама	4,6	3,7	3,3

Джерело: [6]

Ще істотніше знизився рівень безпосереднього впровадження результатів науково-технічних досліджень у промислове виробництво, що становив у 2000 р. майже 15%, а в 2005 р. – 8,2%. При цьому тенденція уповільнення темпів інноваційної активності стосується, головним чином, освоєння виробництва нових видів техніки.

У Закарпатській області спостерігається подібна динаміка. Протягом 2004 року інноваційні заходи здійснили 37 промислових підприємств або 14 відсотків загальної кількості, з них: 18 використовували власні кошти, 3 – кошти іноземних інвесторів. У 2005

році інноваційну діяльність здійснювали 33 підприємства або 11,2% загальної кількості промислових підприємств. Із загальної кількості інноваційно активних підприємств 17 або 5,8%, що займались інноваційною діяльністю, створювали та впроваджували нові чи значно удосконалені види продукції, 6 (2,0%) – впроваджували виробничі процеси, 4 (1,4%) – придбали та впровадили нові засоби механізації і автоматизації, 2 (0,7%) – придбали нові технології.

Кожне третє підприємство, що здійснювало нововведення, розташоване у Виноградівському районі, майже кожне шосте – у м. Ужгороді, 12,1% – у м. Мукачеві, від 3,0 – 9,1% – у містах Берегово та Хусті, Березівському, Іршавському, Воловецькому, Мукачівському, Перечинському, Рахівському та Хустському районах. За галузевою структурою найактивнішими були 9 або майже кожне четверте підприємство у легкій промисловості, 7 або кожне п'яте – у машинобудуванні і харчовій промисловості та переробленні сільськогосподарської продукції, 9,1% – у хімічній та нафтохімічній промисловості.

За результатами 2006 року інноваційну діяльність здійснювало 31 або кожне десяте промислове підприємство, включене до щомісячного обліку, що на 1,1% менше, ніж у 2005 році.

Майже кожне четверте з цих підприємств розташоване у м.Ужгороді, п'яте – у Виноградівському районі, шосте – у м. Мукачеві, від 3,2 – 6,4% – у містах Берегово та Хусті, Березівському, Іршавському, Воловецькому, Мукачівському, Тячівському, Рахівському та Хустському районах.

У харчовій промисловості таку роботу проводили 8 підприємств, машинобудуванні і легкій промисловості – по 6, металургії та обробленні металу – 3, в галузі оброблення деревини та виробництва виробів з неї, хімічної і нафтохімічної промисловості – 2 підприємства.

У 2005 році підприємствами області впроваджено 10 технологічних процесів, з яких 6 маловідходних, ресурсозберігаючих, що менше відповідно на 11 і 5 проти 2004 р.та на 4 і 3 – ніж у 2003р. Так, у 2006 р. підприємствами області впроваджено 4 технологічних процеси, з яких 2 маловідходних і ресурсозберігаючих (див. табл. 5.3).

Так, ВАТ Мукачівським заводом “Точприлад” впроваджено процес з виготовлення електричних кабелів зі з'єднувачами для автомобілів, гучномовців та технологію по ремонту кольорових картриджів, впроваджено процес по зборці ксероксів та УВП УТОС – по виробництву паперово-картонажних виробів; ТОВ “Ено-меблі ЛТД” – технологію калібрування щитів з масивної деревини методом стругання та по запровадженню карбамідоформальдегідних клеїв для склеювання меблевого щита; ТОВ ФЦА “Україна” – з виготовлення пастоподібних засобів для чищення “Пемолукс” та “Бреф”, виробництво

туалетної води; ВАТ “Техномаш” – пластмасових деталей методом екструзії; ВАТ “Виноградівський завод пластмасових сантехвиробів” – з виробництва гумових виробів та ДП “Мода проджест” – з пошиття жіночих пальто; ВАТ Виноградівське ВТШО “Гроно” – з обробки чоловічих піджаків.

Таблиця 5.3 **Впровадження та освоєння технологічних інновацій у Закарпатській області, одиниць**

Діяльність	2003	2004	Індекс зростання, 2004/2003	2005	Індекс зростання, 2005/2004	2006	Індекс зростання, 2006/2005	Індекс зростання, 2006/2003
Впроваджено технологічних процесів, з них:	14	21	1,5	10	0,5	4	0,4	0,3
маловідходних, ресурсозберігаючих	9	11	1,2	6	0,5	2	0,3	0,2
Освоєно видів інноваційної продукції, з них	62	57	0,9	33	0,6	34	1,03	0,5
нових видів техніки	1	15	15	2	0,13	8	4	8
Придбано нових технологій	3	1	0,3	4	4	154	38,5	51,3

Джерело: розраховано на основі [3]

Створенням і впровадженням технологічно нової чи значно удосконаленої продукції у 2005 році займалось 17 підприємств (у 2004р. – 23), а у 2006 році це здійснено 14 підприємствами. З них у 2005 р. 16 підприємств освоїли виробництво 33 видів інноваційної продукції, що на 42,1% менше, ніж у 2004р., та у 2006 р. на 10 підприємствах освоєно виробництво 34 видів інноваційної продукції. В загальній кількості освоєних видів інноваційної продукції 18,2% припадає на легку промисловість, 27,3% – на машинобудівну, 15,2% – на хімічну та нафтохімічну промисловість.

У загальному, за порівняльними даними, інноваційна діяльність у 2006 році позитивних кількісних і якісних змін не зазнала (див. табл. 5.4). Частка підприємств, які займаються інноваційною діяльністю, залишається на рівні, трохи вищому за 10%.

Щодо районів та міст, то інноваційно активними підприємствами м. Мукачева у 2005 р. було освоєно майже третину видів інноваційної продукції, більше 20% – підприємствами Виноградівського району, більше 10% – м. Ужгорода та Іршавського району (див. табл. 5.5). Так, у 2006 р. підприємствами м. Мукачева було освоєно більше 40% інноваційних видів продукції, більше третини – підприємствами м. Ужгорода, більше 11,8% – Виноградівського району.

Таблиця 5.4 **Обсяг реалізованої інноваційної продукції у Закарпатській області,
2004 – 2006 р.**

	2004 р.		2005 р.		2006 р.	
	тис. грн.	у % до загального обсягу реалізованої промислової продукції	тис. грн.	у % до загального обсягу реалізованої промислової продукції	тис. грн.	у % до загального обсягу реалізованої промислової продукції
Всього	677412,8	28,7	100270,1	3,5	153769,2	3,6
Добувна промисловість	689,0	1,1	573,0	0,9	692,0	0,9
Обробна промисловість з неї:	676723,8	34,9	99697,1	4,2	153077,2	4,1
харчова промисловість та перероблення сільськогосподарської продукції	1					
легка промисловість	107,5	0,3	2086,1	0,4	21161,1	3,5
виробництво деревини та виробів з деревини	7783,9	4,8	8075,2	4,2	4284,5	2,0
виробництво інших неметалевих мінеральних виробів	59761,9	34,0	2725,7	1,1	3107,8	1,0
хімічна та нафтохімічна промисловість	347,3	1,2	131,1	0,3	-	-
целюлозно-паперова промисловість, видавнича справа	28168,6	26,2	2441,8	3,3	13659,2	13,4
металургія та оброблення металу	11,4	0,1	-	-	-	-
машинобудування	79,0	0,5	165,7	2,8	62,3	0,5
інше виробництво, не віднесене до інших угруповань	563627,8	70,5	26747,9	2,3	66937,7	3,1
	15836,4	6,1	57323,6	29,9	43864,6	21,6

Джерело складено за даними [3]

Зокрема, освоєно прилади електронної охорони та пожежної сигналізації ВАТ “Мукачівприлад” та побутових газосигналізаторів, металеві двері – Ужгородського УВП “Синевир”, книжні шкафи – СП ТОВ “Фем-Інвест”, пастоподібні засоби для чищення “Пемолюкс” та “Бреф” – ТОВ “Хенкель-Ужгород”, електричні кабелі для автомобілів, освоєно виробництво автомобільного програвача, гучномовців для мобільних телефонів та принтери для компютерів – ВАТ Мукачівський завод “Точприлад”, індукційна піч – ВАТ Мукачівський “Верстатозавод”, кутник та вихід профільовані пластмасові – ВАТ “Техномаш”, ТОВ “Ено – Меблі ЛТД” – стільців, комодів, шаф; Ужгородськими: ТОВ “ФЦА Україна” – вісім видів шампуня, УВП – 2, УТОГ – плащ-накидка, тощо.

Таблиця 5.5 Освоєння видів інноваційної продукції у Закарпатській області, одиниць

Території	2003 р.	2004 р.	2005 р.
м. Ужгород	21	24	4
м. Мукачево	1	13	10
м. Хуст	-	1	3
Берегівський	2	1	2
Великобerezнянський	4	1	-
Виноградівський	23	4	7
Воловецький	3	4	-
Іршавський	5	5	4
Мукачівський	-	3	2
Перечинський	-	-	1
Рахівський	1	-	-
Свалявський	2	-	-
Хустський	-	1	-

Джерело складено за даними [3]

У 2005 році інноваційну продукцію реалізовували 32 промислових підприємства області, в основному – це: кожне третє підприємство Виноградівського району, п'яте – м. Ужгорода, восьме – м. Мукачева; за видами економічної діяльності: майже кожне четверте підприємство легкої промисловості, кожне п'яте харчової промисловості та перероблення сільськогосподарської продукції та машинобудування. Інноваційну продукцію у 2006 р. реалізували 25 промислових підприємств області, в основному – це: кожне третє підприємство м. Ужгорода та Виноградівського району, шосте – м. Мукачева; за видами економічної діяльності: майже кожне третє підприємство харчової промисловості, кожне четверте легкої промисловості або машинобудування.

Обсяг реалізованої споживачам інноваційної продукції становив 100,3 млн. грн. або 3,5% загального обсягу реалізованої у промисловості (у 2004 р. – 677,4 млн. грн.). Більше 50 відсотків продукції було реалізовано підприємствами м. Мукачева, 13,2% – Рахівського району, 12,2% – м. Берегово, 7,8% – Виноградівського району та 26,7% – у машинобудуванні. У 2006 році обсяг реалізованої споживачам інноваційної продукції становив 153,8 млн. грн. або 3,6% загального обсягу (у 2005 р. – 100,3 млн. грн.). Більше половини такої продукції було реалізовано підприємствами м. Мукачева, чверть (28,4%) – м. Берегово, 11,2% - м. Ужгорода. Серед видів промислової діяльності: 43,5% припадає на машинобудування, 13,8 – виробництво харчових продуктів, напоїв та тютюнових виробів, 8,9% - хімічну та нафтохімічну промисловість.

6 ОЦІНКА ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ, ОХОПЛЮЮЧИ ПІДТРИМКУ МАЛОГО І СЕРЕДНЬОГО БІЗНЕСУ

Інституційне забезпечення економічного розвитку в контексті даного аналізу охоплюватиме аналіз розміщення банківських установ та їх філій на території Закарпаття та наявність організацій підтримки розвитку підприємництва. Перший етап – дослідження банківської мережі (табл. 6.1). З табл.6.1 видно, що більшість банківських об'єктів розміщені у м. Ужгороді, інші міста охоплюються низкою банківських відділень, у т.ч. ті, в яких не розміщені філії.

Табл. 6.1 Територіальне розміщення банківських установ та їх філій у Закарпатській області

Район/ місто	Кількість банків і філій, всього	У т.ч. місцевих банків та їх філій
м. Ужгород	Банки: ТОВ КБ “Коопінвестбанк”, Філії (Всього 24): Промінвестбанк, АКБ “Укрсоцбанк” (обласна філія), ВАТ “Укрексімбанк”, ВАТ “Кредобанк”, ВАТ “Райфайзен Банк Аваль”, Закарпатське РУ Приватбанку, ВАТ АБ “Укргазбанк”, ВАТ “Родовідбанк”, АКБ “Національний кредит”, Закарпатське обласне управління ВАТ “Ощадбанк”, ВАТ КБ “Надра”, ВАТ “Банк Універсальний”, ТОВ “Укрпромбанк”, ЗАТ “ОТП Банк”, АКБ “Східноєвропейський банк”, ВАТ ВТБ Банк, АБ “Брокбізнесбанк”, ВАТ “Міжнародний комерційний банк”, Закарпатська дирекція АТ “Індекс-банк”, АКБ “Форум”, Ват “ВіЕйБі Банк”, АКБ “Імексбанк”, ВАТ КБ “Хрещатик”, АБ “Київська Русь”	ТОВ КБ “Коопінвестбанк”
м. Мукачево	Філії (Всього 3): Промінвестбанк, ВАТ “Електронбанк”, Мукачівське відділення ВАТ “Ощадбанк”,	
м. Чоп	Філії (Всього 1): Промінвестбанк,	
м. Берегово, В. Березний	Філії (Всього 1): Берегівське відділення ВАТ “Ощадбанк”, -	
Виноградово	Філії (Всього 1): Виноградівське відділення ВАТ “Ощадбанк”,	
Воловець	-	
Іршава	Філії (Всього 2): Промінвестбанк, Іршавське відділення ВАТ „Ощадбанк”,	
Міжгір'я	Філії (Всього 1): Міжгірське відділення ВАТ “Ощадбанк”,	
Перечин	-	
Рахів	Філії (Всього 2): Промінвестбанк, Рахівське відділення ВАТ “Ощадбанк”,	
Свалява	-	
Тячів	Філії (Всього 2): Промінвестбанк, Тячівське відділення ВАТ “Ощадбанк”,	
м. Хуст	Філії (Всього 2): Промінвестбанк, Хустське відділення ВАТ “Ощадбанк”,	

Джерело: інформація Закарпатського регіонального управління Національного Банку України, м. Ужгород [9]

Результати опитування з розділу 4 також показують, що, в цілому, респонденти не вказували на проблему банківського обслуговування. Очевидно, доцільно зробити висновок, що у даному випадку відкриття нових філій чи відділень не є питанням зовнішнього втручання, воно буде регулюватися ринковим попитом на банківські послуги.

Інституційне забезпечення підтримки і розвитку підприємництва, виражене кількістю професійних організацій, представлено у табл.6.2 та Додатку В. З наведених даних видно, що більшість організацій локалізована в м. Ужгороді, беручи до уваги розміщені тут організації обласного значення.

Табл. 6.2 Громадські об'єднання, організації, асоціації підприємців

Район/ місто	Кількість об'єднань, всього	У т.ч. об'єднання малого бізнесу
Обласні об'єднання	11	4
м. Ужгород	11	4
м. Мукачево	6	2
м. Берегово, Берегівський район	6	4
В. Березнянський район	6	1
Виноградівський район	7	3
Воловецький район	2	-
Іршавський район	5	2
Міжгірський район	4	1
Мукачівський район	1	-
Перечинський район	1	-
Рахівський район	7	3
Свалявський район	6	1
Тячівський район	7	2
Ужгородський район, м.Чоп	3	1
Хустський район, м. Хуст	7	2

Для аналізу залежності між результатами діяльності малого і середнього бізнесу та кількістю організацій їх підтримки сформовано табл. 6.3. Дані таблиці 6.3 демонструють певну залежність між аналізованими категоріями: обсягами діяльності та кількістю організацій підтримки. Наприклад, найвищі показники діяльності спостерігаються у м. Ужгороді, Мукачеві та прилеглих районів (Ужгородському, Мукачівському та Перечинському), де і сконцентрована абсолютна більшість організацій підтримки та обсягів діяльності малого і середнього бізнесу. Разом з тим необхідно зауважити, що в інших районах з майже такою ж кількістю організацій обсяги діяльності значно менші.

Табл. 6.3 Показники діяльності малого бізнесу та кількість громадських об'єднань підтримки бізнесу в Закарпатській області

Міста, райони області	Обсяг реалізованої МП продукції (робіт, послуг)						Кількість громадських об'єднань підтримки бізнесу, одиниць у 2006 р.		Обсяг реалізованої МП продукції у 2006 році у розрахунку:	
	тис. грн.			у % до загального обсягу у регіоні			всього	у т.ч. малого бізнесу	на одне громадське об'єднання	у т.ч. щодо малого бізнесу
	2004	2005	2006 ¹	2004	2005	2006 ¹				
м. Ужгород	382728,5	446042,7	485549,5	9,2	10,4	11,1	11	4	44140.86	121387.38
м. Берегово	25054,6	29624,5	34050,2	10,6	9,6	8,8	*	*		
м. Мукачево	162421,3	169829,9	180941,8	10,1	9,0	8,6	6	2	30156.97	90470.90
м. Хуст	39626,3	43206,0	52977,4	24,1	22,9	21,3	**	**		
м. Чоп	10771,8	14974,3	10806,6	1,5	6,3	6,9	***	***		
Берегівський	17550,6	19756,8	20661,5	24,6	28,8	30,8	6	4	9118.62	13677.93
Великобerezнянський	4282,5	8014,2	9838,2	14,3	24,2	29,4	6	1	1639.70	9838.20
Виноградівський	40868,6	46988,1	52290,4	22,6	19,5	15,4	7	3	7470.06	17430.13
Воловецький	11646,0	12060,2	13544,4	42,5	31,5	31,5	2	-	6772.20	-
Іршавський	30938,4	37647,9	41752,9	30,8	35,1	31,5	5	2	8350.58	20876.45
Міжгірський	13731,2	17843,6	20044,3	18,2	25,4	22,0	4	1	5011.08	20044.30
Мукачівський	51923,1	58752,8	64749,0	8,8	11,9	18,5	1	-	64749.00	-
Перечинський	13475,5	15559,2	20831,0	16,8	15,7	15,7	1	-	20831.00	-
Рахівський	37494,8	49356,9	60005,6	19,8	25,0	28,4	7	3	8572.23	20001.87
Свалявський	40589,6	73240,1	45761,4	26,0	33,4	20,2	6	1	7626.90	45761.40
Тячівський	47471,8	64728,5	76038,2	34,5	41,5	45,1	7	2	10862.60	38019.10
Ужгородський	65359,3	69232,5	79831,2	2,7	3,7	2,9	3	1	30212.60	90637.80
Хустський	9950,6	11976,1	18955,9	33,5	20,1	46,0	7	2	10276.19	35966.65

* – дані включені в Берегівський район
 ** – дані включені в Хустський район
 *** – дані включені в Ужгородський район

Декілька причин можна навести для пояснення:

- 1) такі райони, як Перечинський і Мукачівський, навіть при невеликій кількості організацій підтримки бізнесу мають високі показники обсягів діяльності саме через наближеність до обласного центру – вони відчувають на собі синергичний ефект порівняно розвиненої інфраструктури;

- 2) до інших районів, що мають середні чи невисокі показники обсягів, але порівняно значну кількість організацій підтримки, відносяться: Хустський, Тячівський, Рахівський, Виноградівський, Берегівський, Іршавський, Свалявський, Міжгірський, Воловецький;
- 3) виділяється на фоні інших Великоберезнянський район, де показники обсягів невисокі у розрахунку на кількість організацій підтримки, яка приблизно така сама, як і для попередньої групи районів. Можна припустити (Додаток В), що розміщені там організації надто спеціалізовані і не можуть дати загального ефекту для розвитку бізнесу.

7 ВИСНОВКИ І РЕКОМЕНДАЦІЇ

Методологія дослідження була сформована за критерієм охоплення напрямів пріоритетів розвитку конкурентоспроможної і життєздатної економіки: забезпечення ефективності, якості та інновацій в економіці, формуючи для цього відповідне інституційне забезпечення. Оскільки статистична звітність не дає можливості здійснити всеохоплюючого аналізу, дослідження було побудовано на основі поєднання статистичного аналізу та оцінки результатів здійсненого в межах дослідження опитування. На початкових етапах базового дослідження було також виявлено, що статистична звітність не дає можливості проаналізувати стан і систему забезпечення якості, тому оцінка було обмежена емпіричним матеріалом.

В результаті здійсненого дослідження можна зробити такі висновки.

Протягом всього аналізованого періоду (1996 – 2004 рр.) в області спостерігається тенденція зростання РДВ, зокрема, у 2000 р. в порівнянні з 1996 р. темпи збільшення показника становили 230,85%, а у 2004 р. в порівнянні з 2000 р. – 229,44%. Такий стан можна охарактеризувати як ознаки стабільності, але не довгострокового життєздатного розвитку, оскільки не досягнуто щорічного стабільного збільшення показників регіонального економічного розвитку (в окремих випадках темпи росту є меншими, ніж у попередніх (базових) періодах).

Порівнюючи показники розвитку економіки Закарпатської області із аналогічними показниками інших регіонів, слід відмітити, що рівень ВДВ на одну особу в середньому по регіонах України за весь аналізований період перевищує цей же показник нашої області, причому розрив між цими двома показниками великий (наприклад, у 2004 р. різниця між показником ВДВ на одну особу в середньому по областях України і в Закарпатті становила

2736 грн.). На основі даного аналізу можна сказати що, хоч рівень розвитку економіки Закарпаття зростає, але він є нижчим відносно інших регіонів України.

Значиму роль у видовій структурі економіки області у 2001 – 2004 рр. за показником РВД відігравали такі види економічної діяльності: сільське господарство (31,35% у 2001 р. та 19,95% у 2004 р.), оптова, роздрібна торгівля, торгівля транспортними засобами і послуги з ремонту (2001 р. – 12,8% і 17,5% у 2004 р.) і транспорт і зв'язок (13,4% у 2001 р. і 12,6% у 2004 р.).

Аналіз видової структури економіки Закарпатської області за критерієм ресурсовіддачі, знову ж таки, засвідчив значимість такого виду діяльності як освіта. За весь досліджуваний період аналізований коефіцієнт в освіті не опускався нижче 2,95 (2001 р.). У 2004 р. в порівнянні з 2001 р. віддача зросла на 3%. Щодо сільського господарства, мисливства..., то за результатами розрахунків коефіцієнт склав лише 1,18 як у 2001 р., так і 2002 р., причому, це було найбільше значення протягом аналізованого періоду. За аналізованим критерієм, крім освіти, на перші позиції вийшли такі види економічної діяльності, як фінансова діяльність, операції з нерухомістю, державне управління, колективні, громадські і особисті послуги.

За критерієм інвестиційної привабливості структура економіки сформувалася у 1996 – 2000 рр. Таким чином, однозначним лідером за весь аналізований період була промисловість, причому, слід відзначити, що обсяги прямих іноземних інвестицій у 1996 р. становили 14228 тис. дол. США (це найменше значення за аналізований період), а вже у 2000 р. показник зріс до 61448 тис. дол. США, тобто в 4,3 рази. Тенденція до зростання ПІІ в промисловості є стабільною. Такі високі значення ПІІ в промисловості роблять її лідером в контексті інвестиційної привабливості. Найменші обсяги ПІІ спостерігалися у галузі охорони здоров'я та фізкультури – за весь аналізований період значення показника не перевищувало 50 тис. дол. США. Досить великі обсяги ПІІ були вкладені у торгівлю та громадське харчування, зокрема, у 1996 р. – 9864 тис. дол. США, у 2000 р. показник зріс до 10728 тис. дол. США, тобто на 9%. Крім того, досить стрімка позитивна динаміка обсягів ПІІ спостерігалася у лісовому господарстві, побутовому обслуговуванні, житлово-комунальному господарстві (наприклад, у лісовому господарстві у 2000 р. в порівнянні з 1996 р. обсяги ПІІ зросли в 17,4 рази).

Серед усіх видів економічної діяльності найбільше ПІІ вкладалося в обробну промисловість (у 2001 р. – 72484 тис. дол. США, у 2005 р. – 207890 тис. дол. США), зокрема, у такий підвид економічної діяльності, як *машинобудування* (у 2001 р. частка ПІІ цього підвиду у загальному обсязі ПІІ по обробній промисловості склала 10,0%, а у 2005 р. вже 31,1%). Крім того, досить значні ПІІ були вкладені в оптову і роздрібну торгівлю, торгівлю транспортними засобами, послуги з ремонту. Такі позитивні тенденції можуть свідчити про

покращення інвестиційного клімату, інвестиційної привабливості економіки області в цілому.

На основі здійсненої оцінки галузей/видів економічної діяльності з відповідно відібраними критеріями можна стверджувати, що за вище зазначеними критеріями визначальними є освіта, обробна промисловість, оптова і роздрібна торгівля, сільське господарство.

Аналіз діяльності промисловості області дає підстави зробити такі узагальнення. Види діяльності квадрату “А” (табл.3.3) (зокрема, виробництво електричного та електронного устаткування, виробництво транспортного устаткування, харчова промисловість, виробництво з деревини та виробів з деревини) були успішними протягом останніх років, що, в принципі, дає можливість робити висновки про те, що у разі вкладання в них інвестицій, створення нових підприємств за цими напрямками, і надалі буде спостерігатися стрімке нарощування обсягів промислової продукції у розглядуваних секторах економіки. Основна небезпека діяльності підприємств цих економічних секторів пов’язана з можливими коливаннями попиту і пропозиції на міжнародному ринку, які важко відслідковувати та прогнозувати, а, таким чином, попереджувати. Створення кластерів у даних видах діяльності, включаючи підтримку розвитку сателітних обслуговуючих малих підприємств, формуватиме тісніші взаємозв’язки між підприємствами та їх життєздатність у довгостроковій перспективі.

Виклик для підприємств квадрату “Б” (табл.3.3) полягає у необхідності пошуку шляхів зростання/ розширення. Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води характеризується низькими, але стабільними індексами зростання за останні роки: індекс щорічного зростання становив 1.04, при розмаху варіації показників від 1.08 у 2002 та 1.01 у 2003 роках. Його частка у загальних обсягах складала у 2005 році 13.3%, але при цьому спостерігався значний спад з 20% у 2001 році до 14.9% у 2003 році при певній стабілізації частки протягом 2003 – 2005 років відповідно 14.9, 13.3 та 13.3%. Розбудова об’єктів електроенергетики, у т.ч. вискоєфективних нетрадиційних, сприятиме не тільки зростанню обсягів даного сектору, але матиме позитивний вплив на забезпечення електроенергією інших секторів економіки. Текстильна промисловість та пошиття одягу характеризується як спадом щорічних індексів зростання з 1.19 у 2001 році до 0.97 у 2005 році при загальному індексі зростанні за 2001 – 2005 роки 1.57, так і відповідним спадом частки у структурі промислового виробництва з 10.0% у 2001 до 5.8% у 2005 роках. Робота даного сектору, переважною мірою із закордонними партнерами, усунула обслуговування вітчизняних ринків як попиту, так і ресурсів. Ситуація ускладнюється тим, що ринок наповнений імпортованими товарами легкої промисловості, які створюють цінову конкуренцію для вітчизняних виробників. Можливим виходом з існуючої ситуації буде застосування

субпідрядів чи формування філій у гірських населених пунктах зі значно дешевшою працею та практика дорогого несерійного виробництва.

Для підприємств квадрату “В” та “Г” (табл.3.3) можливі стратегії розвитку повинні виходити з їх доповненням діяльності лідерів економіки, оскільки самі вони не складають значної частки у структурі економіки. Зокрема, має сенс підтримка виробництва машин і устаткування, оскільки разом з іншими машинобудівними секторами даний вид діяльності формуватиме відповідну кваліфікаційну групу інженерних працівників. Також доцільно звернути увагу на виробництво інших неметалевих мінеральних виробів, таких як скло чи інші будівельні матеріали, таким чином підтримуючи сектор будівництва. Хімічне виробництво, не дивлячись на швидкі темпи зростання, доцільно підтримувати за умови їх доповнюючої ролі в інших кластерних галузях, оскільки хімічне виробництво не є структурним елементом в концепції сталого розвитку регіону.

В результаті опитування було отримано основні результати щодо перепон та можливостей розвитку відповідних видів діяльності (табл. 4.1, 4.2, 4.3 та Додаток Б). Порівнявши ці дані, стає можливим визначити *спільні* бар'єри, які є перешкодами для покращення всіх трьох досліджуваних напрямів розвитку економіки області: ефективності, якості та інновацій. До них відносяться:

- кваліфікація трудових ресурсів та асоційовані з цим виклики;
- застарілі основні засоби та пов'язані з ними проблеми;
- недостатній рівень досліджень та розробок нової продукції, їх відсутність на підприємствах області;
- відсутність ефективних схем мотивації ефективності, якості, інновацій.

Це означає, що подолавши чи покращивши стан справ з визначеними перепонами, буде отримано позитивний ефект для всіх досліджуваних напрямів – ефективності, якості, інновацій. Одночасно даний висновок не заперечує важливості подолання інших бар'єрів, які отримали високий рейтинг. Діючи в якомусь одному, але важливому, напрямі, це також може спричинити значний економічний результат.

Зведена таблиця рекомендованих видів діяльності на основі результатів аналізу регіональної доданої вартості, ресурсовіддачі та інвестиційної привабливості, а також результатів опитування, наведена у Додатку Г. Деталізація по промисловості, як вже згадувалося, здійснена у табл. 3.3.

Інноваційна складова розвитку економіки досліджувалася у р.5. Розрахунки та фактичні статистичні дані міністерств і відомств України, також у світі, в цілому, свідчать про те, що використання в економіці науково-технічних та організаційних заходів, спрямованих на реалізацію інновацій, забезпечує високу соціально-економічну ефективність, тобто високий рівень окупності витрат на кожний проект відповідного призначення, – до 3 – 3,5 років. Така

ефективність значно перевищує банківський коефіцієнт рефінансування інвестицій у виробництво. Але незважаючи на такі позитивні можливості зростання економіки на основі її науково-технічного розвитку, масштабність впровадження ефективних розробок у виробництво ще досить низька, про що свідчить співвідношення між обсягом витрат на науково-технічну діяльність та обсягом впровадження її результатів, трансформованих в інновації у виробництво, яке становить в Україні, в цілому, 1:1,06, в Закарпатті 1:1,1, у той час, як за даними зарубіжних країн, таке співвідношення досягає не менше як 1:10 [7], [8]. Тому при виборі пріоритетних видів діяльності необхідно звертати увагу на включення в них таких секторів, які мають високу питому вагу та темпи зростання показників інноваційної діяльності. У Закарпатті до них, зокрема, відноситься машинобудування, яке за 2006 рік збільшило обсяги реалізації інноваційної продукції у 2.5 рази, а її питома вага у сукупній реалізації інноваційної продукції зросла до 43.5%.

Відповідно до вибраних пріоритетів необхідно формувати інституційну інфраструктуру, у т.ч. забезпечення робочою силою (див. також табл. 4.2). Саме після визначення пріоритетних об'єктів необхідно заповнити інституційні прогалини та остаточно проаналізувати ринок праці.

При дослідженні поточного стану інституційного забезпечення загальний висновок полягає у тому, що взаємозв'язок між кількістю організацій підтримки та обсягами діяльності малого і середнього бізнесу залежить не стільки від кількості організацій, як від їх якості. Є певні причини зробити припущення, що організації, які знаходяться в обласному центрі, Ужгородському районі та м. Мукачеві, мають кращий професійний досвід, як через більшу тривалість роботи, так і через наближеність до органів управління, що приймають рішення щодо розвитку бізнесу, та кращі можливості професійного зростання кадрів. У невеликих місцевостях є сенс засновувати комплексні організації, які, за рахунок поєднання різних функцій, мали б економію на ресурсах, у т.ч. офісних, були б для бізнесів "one-stop-shop" центром, мали б більшу нішу для обслуговування, що автоматично означає більші доходи для таких організацій та можливості для виживання.

Остаточне визначення пріоритетних стратегічних об'єктів розвитку економіки необхідно здійснити через напрацювання з робочими групами у складі представників райдержадміністрацій, міст, громадського сектору та бізнесу.

Переважаючими критеріями при оцінці об'єктів з метою їх включення в загальнообласні операційні цілі повинні бути такі: вигода від їх заснування (зайнятість, вигода для ширшої території), екологічність, ресурсозбереження, інноваційність, наближеність до традиційних видів діяльності, конкурентоспроможність продукції), а також внесок місцевості в проект. Внесок району/ міста може включати, але не обмежуватися такими елементами як ділянка землі, інфраструктура (шляхи, комунікації тощо), консультаційні послуги, післяінвестиційне

обслуговування, наявність кваліфікованих кадрів та інше. Кожний елемент внеску потрібно представити у грошовій формі. Бажано мати інформацію про вартість пропонованих об'єктів у цілому, навіть наближену, а також орієнтовний рік їх впровадження (включно до 2015 р.), та дані про те, чи є розроблений інвестиційний або бізнес-план.

Визначені пріоритети у формі конкретних економічних об'єктів доцільно представити у вигляді **матриці нових можливостей для регіональної економіки Закарпаття:**

<p><i>Нові</i> ↑</p> <p>Ключові знання + Ресурси</p>	<p>А</p> <p>Які нові напрями, знання, ресурси, інституції підтримки потрібні регіону для утримання позицій існуючих лідерів (сектори А, Б у табл.3.3) чи створення нових лідерів (сектори В, Г у табл.3.3) в економіці протягом найближчих 10 років?</p> <p>(Наприклад, підвищення рівня підготовки інженерів, їх кількості, відкриття лізингових установ для оновлення обладнання, розбудова електростанцій для отримання дешевшої енергії тощо)</p>	<p>В</p> <p>Які нові напрями, знання, ресурси, інституції підтримки потрібні регіону для відкриття нових і яких саме підприємств протягом найближчих 10 років?</p> <p>(Наприклад, створення підприємства з вироблення сухого яблучного порошку (пектину) з яблук. Заснування технопарків для підтримки інноваційної економіки тощо).</p>	
	<p><i>Існуючі</i></p> <p>Б</p> <p>Існуюча структура економіки (див. табл. 3.3)</p>	<p>Г</p> <p>Які нові напрями, знання, ресурси, інституції підтримки потрібні регіону для того, щоб існуючі підприємства (табл.3.3) могли розширити свою діяльність, знайти нові ринки ресурсів та збуту протягом найближчих 10 років?</p> <p>(Наприклад, перенесення філій (або відкриття нових) промислових лідерів у нові райони області. Розширення збуту існуючих підприємств у нових регіонах, країнах).</p>	
<i>Існуючі</i>		<p>Ринки →</p>	<i>Нові</i>

Такий формат допоможе сфокусувати зусилля не тільки на економічних виробничих об'єктах, але також і на необхідному інституційному забезпеченні, як показано у квадратах "А" та "Б".

Підсумкові рекомендації

Таким чином, підсумкові рекомендації щодо вироблення плану дій для реалізації операційних цілей та для представлення їх на наступні обговорення в робочу групу полягають у наступному.

Доцільно узагальнити операційні цілі трьома найважливішими у порядку пріоритетності та представити їх у вигляді:

- підвищення інноваційного рівня економіки;
- забезпечення ефективності, енерго- та ресурсозбереження у сфері господарювання;
- формування розгалуженої ринкової та інституційно-організаційної інфраструктури економіки.

Решта операційних цілей буде скомпонована у вище зазначених.

Відповідно до листів райдержадміністрацій і міст та вибраних пріоритетів доцільно запропонувати такі дії для їх реалізації.

А. Підвищення інноваційного рівня економіки:

1. Вивчити попит на інноваційну продукцію в регіоні та забезпечити підтримку її комерціалізації; провести моніторинг потреб підприємств у інноваціях, наявних у наукових і конструкторських установах розробок, призначених для продажу; створити інформаційний каталог інновацій на основі зв'язку "попит – пропозиція".

Основний результат: інформаційний каталог попиту та пропозицій інновацій (орієнтовно 2008 рік).

2. Сприяти формуванню дієвої мережі "освіта – наука – виробництво", підтримуючих інноваційних центрів, центрів трансферту технологій та інших форм об'єднань зусиль науки, освіти, виробництва та фінансового капіталу (у т.ч., залучаючи малий та середній бізнес).

Основний результат: створення регіонального інноваційного центру/ дослідного парку (орієнтовно 2012 рік).

3. Сприяти створенню пайових інвестиційних фондів з реалізації інноваційних проектів із залученням ресурсів державного та місцевих бюджетів, приватного капіталу.

Основний результат: створення пайового інноваційно-інвестиційного фонду (орієнтовно 2012 рік).

Б. Забезпечення ефективності, енерго- та ресурсозбереження у сфері господарювання:

1. Забезпечити підвищення рівня культури ефективності господарювання через систему інституційних механізмів, охоплюючи досвід організації мереж, впровадження гнучких виробничих систем, схем поглибленої переробки та ресурсозбереження тощо.

Основний результат: створення енерго- та ресурсозберігаючого сервісного центру (орієнтовно 2008 – 2009 роки).

2. Сприяти економічно ефективному та екологічно доцільному залученню і використанню власного природно-ресурсного потенціалу (ліс, гідроресурси) та мінерально-сировинної бази (зокрема у деревообробній, меблевій, добувній промисловостях, виробництві будівельних матеріалів тощо); стимулювати

підвищення питомої ваги промислових виробництв з поглибленою переробкою та кінцевим споживанням, орієнтацією на внутрішній ринок, збільшення в обсягах експорту питомої ваги продукції з високим ступенем переробки;

Основний результат: підтримка інвестицій у запропоновані районами та містами об'єкти:

- відкриття філій машинобудівних підприємств у нових місцевостях (територія невизначена), орієнтовно 2014 – 2015 роки);
- підприємство з глибокої переробки кукурудзи “Веткорн” (пропонується Ужгородський район на основі листа райдержадміністрації (орієнтовно 2014 рік));
- підприємство з переробки яблук для отримання пектинового порошку (територія невизначена, пропонується Тячівський район на основі листів райдержадміністрацій, орієнтовно 2015 рік);
- підприємство з переробки виноградних кісточок для отримання олії (територія невизначена, орієнтовно 2015 рік);
- підприємство з переробки ягід та грибів (пропонується Міжгірський та Воловецький райони на основі листів райдержадміністрацій, орієнтовно 2012 рік);
- розширення існуючих підприємств для утилізації та переробки відходів деревини в єдиному виробничому циклі (пропонуються Мукачівський, Хустський та Міжгірський райони на основі листів райдержадміністрацій (орієнтовно 2014 рік);
- завод з утилізації побутових відходів (пропонується Свалявський район на основі листа райдержадміністрації (орієнтовно 2014 рік));
- відкриття філій швейних підприємств у гірських районах (пропонуються Хустський та Міжгірський райони).

3. Забезпечити розвиток альтернативних видів енергетики, у т.ч. малої гідроенергетики.

Основний результат: підтримка інвестицій у каскад малих гідроелектростанцій по р. Тисі (орієнтовно 2011 – 2012 роки); підтримка відкриття університетської спеціальності електрик-енергетик як для обслуговування відповідних об'єктів, так і, в цілому, для забезпечення сервісних центрів з енергозбереження.

В. *Формування розгалуженої ринкової та інституційно-організаційної інфраструктури економіки.*

1. Інтегрувати роботу органів виконавчої влади, місцевого самоврядування та ділових кіл на створення та функціонування кластерних систем за галузевими та функціональними пріоритетами соціально-економічного розвитку області.

Основний результат: формування кластерних систем у машинобудівному (центр тяжіння в Ужгородському районі), деревообробному (центр тяжіння в Мукачівському – Хустському районах) та агропромисловому (центр тяжіння в Мукачівському – Виноградівському районах) секторах (до 2015 року).

У машинобудівному секторі на першому етапі (до 2015 року) необхідно забезпечити підготовку інженерних кадрів, створення сателітних малих підприємств, у т.ч. зайнятих науковими дослідженнями і розробками, таким чином, посилювати інтеграцію транснаціональних та вітчизняних підприємств.

У деревообробному секторі підтримати проекти повного виробничого циклу, відкриття університетської спеціальності “технологія деревообробки”, забезпечити відповідні дослідження, у т.ч. дизайнерські, для цієї галузі, сприяти формуванню маркетингових організацій для допомоги у просуванні на ринок вітчизняної продукції.

В агропромисловому секторах підтримати проекти повного виробничого циклу, прикладні дослідження, спрямовані на високу ефективність діяльності цього сектору, відкриття університетських спеціальностей з технологій агропромислової переробки та базових сільськогосподарських спеціальностей, сприяти формуванню маркетингових організацій для допомоги у просуванні на ринок вітчизняної продукції.

2. Сприяти формуванню привабливого інвестиційного та бізнесового клімату, зменшенню трансакційних витрат інвесторів та підприємств.

Основний результат:

- індустріальний парк в Ужгородському районі (орієнтовно 2012 рік);
- транскордонний індустріальний парк у Берегівському районі (орієнтовно 2015 рік);
- створення агенції просування інвестицій нового покоління (орієнтовно 2009 рік).

3. Розвивати інститути фінансового ринку, спільного фінансування.

Основний результат: забезпечити роботу партнерських угод зі спільного фінансування (орієнтовно 2009 рік).

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закарпаття 1999: Статистичний щорічник Закарпаття. – Ужгород: Закарпатське обласне управління статистики, 2000 р. – 388 с.
2. Закарпаття 2003: Статистичний щорічник Закарпаття. – Ужгород: Закарпатське обласне управління статистики, 2003 р. – 588 с.
3. Закарпаття 2005: Статистичний щорічник Закарпаття. – Ужгород: Закарпатське обласне управління статистики, 2006 р. – 592 с.
4. Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності. Статистичний збірник. – Ужгород: Головне управління статистики у Закарпатській області. – Ужгород, 2006 р. – 38 с.
5. Зведені дані опитування урядового і бізнесового секторів на предмет потенціалу та бар'єрів економічного розвитку області. Проміжний звіт/ Неопубліковані матеріали. – Ужгород: Закарпатський регіональний центр соціально-економічних і гуманітарних досліджень НАН України, 2007 р.
6. Статистичний щорічник України 2005. – Київ: Консультант, 2006 р.
7. Федулова Л.І. Інноваційний розвиток промисловості України: Тенденції та закономірності//Актуальні проблеми економіки №3(69)/2007 – С. 82 – 97(84 с).
8. Александрова В.П., Скрипниченко М.І., Федулова Л.І. Прогнозування впливу інноваційних факторів на розвиток економіки України // Економіка і прогнозування. – 2007 р. – №2. – С. 9 – 26.
9. Інформація Закарпатського регіонального управління Національного Банку України, м. Ужгород. – Ужгород: Закарпатська обласна державна адміністрація, 2007 р.

ДОДАТКИ

Додаток А Показники регіональної доданої вартості економіки Закарпаття

Таблиця 1. Валова додана вартість (1996 – 2004 рр.)

(у фактичних цінах, млн. грн.)

Показники	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Валова додана вартість, млн. грн.	931,9	1025,3	1138,2	1563,1	2151,3	2781,5	3210,9	4016,2	4963
ВДВ у розрахунку на особу, грн.	723	796	884	1216	1677	2208	2557	3207	3972
Питома вага області у ВДВ України, %	1,3	1,3	1,4	1,5	1,6	1,5	1,6	1,6	1,6
Місце області у виробництві ВДВ серед регіонів України	25	25	25	23	24	24	23	22	22
<i>Довідково у середньому по регіонах України: ВДВ в розрахунку на особу, грн.</i>	1356	1532	1642	2081	2788	3766	4239	5114	6708

Таблиця 2. Валова додана вартість Закарпаття за видами економічної діяльності, 2001 – 2004 рр.

Види економічної діяльності	ВДВ за видами економічної діяльності, млн. грн.				Індекси			Частка, %			
	2001	2002	2003	2004	2002/ 2001	2003/ 2002	2004/ 2003	2001	2002	2003	2004
С/г+лісове госп.	870	931	953	990	1.07	1.02	1.04	31.28	28.99	23.73	19.95
Рибне господарство	1	1	1	1	1.00	1.00	1.00	0.04	0.03	0.02	0.02
Добувна промисловість	11	11	17	26	1.00	1.55	1.53	0.40	0.34	0.42	0.52
Обробна промисловість	332	384	548	802	1.16	1.43	1.46	11.94	11.96	13.65	16.16
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	47	52	53	71	1.11	1.02	1.34	1.69	1.62	1.32	1.43
Будівництво	168	192	331	337	1.14	1.72	1.02	6.04	5.98	8.24	6.79
Оптова й роздрібна торгівля, торгівля транспортними засобами, послуги з ремонту.	357	409	645	869	1.15	1.58	1.35	12.84	12.74	16.06	17.51
Готелі та ресторани	18	18	23	36	1.00	1.28	1.57	0.65	0.56	0.57	0.73
Транспорт і зв'язок	373	463	533	627	1.24	1.15	1.18	13.41	14.42	13.27	12.63
Фінансова діяльність	44	48	63	122	1.09	1.31	1.94	1.58	1.49	1.57	2.46
Операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам.	92	98	119	178	1.07	1.21	1.50	3.31	3.05	2.96	3.59
Державне управління	138	154	192	256	1.12	1.25	1.33	4.96	4.80	4.78	5.16
Освіта	174	238	286	345	1.37	1.20	1.21	6.26	7.41	7.12	6.95
Охорона здоров'я та соціальна допомога	121	158	184	223	1.31	1.16	1.21	4.35	4.92	4.58	4.49
Колективні, громадські та особисті послуги	35	54	68	80	1.54	1.26	1.18	1.26	1.68	1.69	1.61
Всього	2781	3211	4016	4963	1.15	1.25	1.24	100.00	100.00	100.00	100.00

Додаток Б Бачення найдоцільніших видів діяльності залежно від конкурентних передумов (кількість відповідей райдержадміністрацій*)

Вид діяльності (за КВЕД)	Передумови											Всього по виду діяльності та рейтинг відповідей
	Наявність якісної сировини та матеріалів	Висо- ко- квалі- фі- кована робоча сила	Високі техноло- гії	Конкурен- тна продук- ція	Високий попит на продукцію	Маркетингові фірми, що допомагають у просуванні продукції на ринок	Наявність науково- дослідної інфра- структури	Наявність сприятливої фінансової інфра- структури	Інша ринкова інфра- структура	Підтримка місцевої влади	Інше: наяв- ність мін вод	
А Сільське господарство, мисливство та лісове господарство	7	8	3	7	9	0	1	2	3	6	0	46 (3)
02.02 „Лісове господарство та пов’язані з ним послуги”	2	2	1	2	2					2		11
01.22.0 “Тваринництво” – 01.2	3	3	1	4	4			2		3		20
01. “С/г і мисливство та пов’язані з ними послуги”	1				1					1		3
01.1 “Рослинництво”			1	1								2
АПК	1	2			1				2			6
01.5 “Мисливство”		1			1		1		1			4
С Добувна промисловість	2	1			1					1		5
С “Добувна промисловість”	2	1			1					1		5
СВ Видобування неенергетичних матеріалів	8	5	1	2	6	0	0	2	2	2	0	28 (6)
14.21 “Розроблення гравійних та піщаних кар’єрів”	1	1			1							3
14.22 “Видобування глини для	1	1			1							3

будівництва та промислових потреб, каоліну та глини каоліневої”												
14.11 “Видобування каменю для будівництва”	3	2	1	1	1			1		1		10
14.1 “Розроблення кам’яних кар’єрів”	1				1				1			3
14.2 “Видобування піску, гравію, глини та каоліну”	1				1				1			3
14.40 “Видобування солі”	1	1		1	1			1		1		6
D Обробна промисловість												
ДА Харчова промисловість та перероблення с/г продуктів	11	7	3	9	12	2	0	3	2	9	0	58 (2)
15 “Харчова промисловість”	2	1	1	2	1				1	1		9
15.81 “Виробництво хліба та хлібобулочних виробів, пирогів, тістечок, тортів не тривалого зберігання”	3	3	1	2	5	1				3		18
15.3 “Промислове перероблення овочів та фруктів”	1	1		1	2			1		2		8
15.98.0 “Виробництво мінеральних вод та безалкогольних напоїв”	2	1	1	2	2	1		1		1		11
15.33 “Усі види перероблення та консервування”	1			1								2
15.1 “М’ясна промисловість”	2	1		1	2			1	1	2		10
ДВ Текстильна промисловість та пошиття одягу	4	6	4	6	4	2	0	0	0	4	0	30 (5)
18 “Виробництво готового одягу, виробництво хутра та виробів з хутра”			1	1						1		3
18.24 “Виробництво інших видів одягу та аксесуарів”	1	1			1							3
18.2 “Текст. промисловість і пошив одягу”	1			1	1	1				1		5
18.21 “Виробництво робочого одягу”	1	2	1	1	1					1		7
18.22.0 “Виробництво верхнього одягу”	1	3	2	3	1	1				1		12

DC Виробництво шкіри та шкір. взуття	1	3	2	2	1	2	0	0	0	2	0	13
19:3 “Виробництво взуття”	1	2	1	1	1	1				1		8
19 “Виробництво шкіри, галантерейних виробів із шкіри, дорожніх виробів і взуття”		1	1	1		1				1		5
DD Деревообробна галузь	12	11	4	14	11	1	0	6	0	9	0	68 (1)
20.10.0 “Деревообробна галузь”	4	2		4	3			2		2		17
20 “Оброблення деревини та виробництво виробів з деревини, крім меблів”	4	4	1	5	4			2		3		23
20.01 “Лісопильне та стругальне виробництво, просочування деревини без лісозаготівлі (виробництво дерев’яних залізничних шпал, паркет, стружки, борошна з деревини, тирси)”	3	3	2	3	3			1		3		18
20.30.0 “Виробництво теслярських та столярних виробів”	1	2	1	2	1	1		1		1		10
DF Виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення та ядерного палива	1	1	1	1	1	0	0	0	0	1	0	6
23 “Виробництво коксу, продуктів нафтоперероблення та ядерного палива”	1	1	1	1	1					1		6
DG Хімічне виробництво	3	3	3	3	4	1	0	0	0	2	0	19 (9)
20.4 “Хімічне виробництво”	2	2	2	2	3	1				1		13
24.16 “Виробництво пластмас у первинних формах”	1	1	1	1	1					1		6
DH Виробництво гумових та пластмасових виробів	1	1	1	1	1	0	0	0	0	1	0	6
20.5.1 “Виробництво гумових виробів”	1	1	1	1	1					1		6
DJ Металургія та оброблення металу	2	1	1	1	1	0	0	0	0	1	0	7
28.5 “Оброблення металів і інші операції з оброблення металу”					1					1		2

28.51.0 “Металообробна промисловість”	2	1	1	1									5
DI Виробництво інших неметалевих мінеральних виробів	3	3	0	4	3	0	0	1	0	2	0		16
26. “Виробництво інших неметалевих мінеральних виробів”	1	1		2	1					1			6
26.40.0 “Виробництво цегли, черепиці з глини”	2	2		2	2			1		1			10
DK Виробництво машин та устаткування	0	3	3	4	4	1	1	0	1	2	0		19 (8)
29 “Виробництво машин та устаткування”		1	1	1	1	1	1			2			8
Машинобудівна галузь		1	1	2	1								5
29.4 “Виробництво ремонт та монтаж верстатів”					1								1
29.1 “Виробництво, ремонт та монтаж механічного устаткування”		1	1	1	1				1				5
DL Виробництво електричного та електронного устаткування	0	0	1	1	0	0	0	0	0	1	0		3
31 “Виробництво, ремонт та монтаж електричних машин та апаратури”			1	1						1			3
DM Транспортне машинобудування	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0		2
34 “Виробництво автомобільного транспорту”					1					1			2
DN Інше виробництво, не віднесене до інших групувань	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0		2
36.1 “Виробництво меблів, включає ремонт і реставрацію меблів”					1					1			2
E Виробництво та розподіл електроенергії, газу, води	0	1	0	0	0	0	0	0	1	0	0		2
ЖКГ		1							1				2
F “Будівництво”		2	2	2	4	1			1	1			13
G Оптова і роздрібна торгівля, торгівля транспортними	1	6	3	3	6	0	0	1	2	1	0		23 (7)

засобами, послуги з ремонту												
52.1 “Роздрібна торгівля у неспеціалізованих магазинах”		2			2					1		5
52.11		1		1								2
G “Торгівля”	1	1	1	1	2			1	1			8
50.20.0 “Технічне обслуговування та ремонт автомобілів”		2	2	1	2				1			8
Н Готелі та ресторани	0	8	5	7	7	0	0	3	0	2	0	32 (4)
55.30 “Ресторани”		3	1	3	2			1		1		11
63.11			1									1
55.2 “Інші місця для короткотермінового проживання”		1		1	2							4
55 “Готелі”		3	2	2	3			2		1		13
55.20		1		1								2
65.40			1									1
I Транспорт	0	3	0	2	2	0	0	0	0	1	0	7
60.22 “Пасажирський автотранспорт”		2		1	1					1		5
60 Автотранспорт		1			1							2
“Транспортування трубопроводами”				1								1
N Охорона здоров'я та соціальна допомога	2	1	0	1	3	0	0	1	0	1	0	9
85.11.3 “Діяльність санаторно-курортних організацій”	2	1		1	3			1		1		9
О Колективні громадські та особисті послуги	2	1	0	0	2	0	0	0	1	3	0	9
92 Відпочинок і розваги, туризм і рекреація	2	1			2				1	3		9

* Опитано 13 райдержадміністрацій та 3 міста

ДОДАТОК В Громадські об'єднання, організації, асоціації підприємців

№ п/п	Назва об'єднання (організації, асоціації)
1	2
	Обласні (зареєстровані в обласному управлінні юстиції)
1	Спілка підприємців малого бізнесу Закарпаття
2	Закарпатське регіональне відділення Українського союзу промисловців і підприємців
3	Ужгородська міськрайонна організація Спілки підприємців малого бізнесу
4	Закарпатське обласне відділення Міжнародної спілки українських підприємців
5	Закарпатське регіональне відділення Спілки підприємців малих, середніх і приватизованих підприємств України
6	Закарпатська обласна організація Всеукраїнської молодіжної громадської організації "Рада молодих підприємців України"
7	Закарпатська обласна асоціація угорських підприємців
8	Спілка угорських підприємців Закарпаття
9	Закарпатське територіальне відділення Асоціації платників податків України
10	Спілка підприємців Закарпаття
11	Громадська організація "Асоціація підприємницьких структур Закарпаття"
	м. Ужгород
1	Ужгородська міська спілка приватних підприємців
2	Центр підприємницьких ініціатив
3	Клуб взаємодопомоги підприємців малого та середнього бізнесу
4	Асоціація приватних підприємців "Євротек"
5	Ужгородська міська асоціація ринкових торговців та підприємців
6	Асоціація приватних підприємців міста Ужгорода
7	Ужгородська міська асоціація підприємців реалізаторів хлібобулочних виробів
8	Спілка представників малого і середнього бізнесу
9	Асоціація хлібопекарів міста Ужгород
10	Асоціація розвитку малого і середнього бізнесу та інновацій "Ужгород XXI-й вік"
11	Агентство місцевого розвитку та інформаційних ресурсів "Європоліс"
	м. Мукачєво
1	Організація роботодавців м. Мукачєва
2	Клуб бухгалтерів
3	Мукачівська міська організація незалежних таксистів "Трек"
4	Мукачівська міська громадська організація "Рада директорів підприємств міста Мукачєва"
5	Товариство бджолярів любителів м. Мукачєва
6	Мукачівська міськрайонна спілка підприємців (зареєстровано в упр. юстиції)

	м. Берегово, Берегівський район
1	Берегівська спілка суб'єктів підприємницької діяльності всіх форм власності
2	Берегівська організація роботодавців харчової промисловості
3	Берегівська районна асоціація селянських (фермерських) господарств
4	Спілка орендарів фермерських господарств
5	Берегівське товариство власників рогатої худоби "Буча" (зареєстровано у IV кварталі 2005 року)
6	Спілка підприємців Берегівського району
	В. Березнянський район
1	Об'єднання громадян В.Березнянська Асоціація місцевого розвитку "Еколіга"
2	Молодіжне об'єднання "Майбутнє"
3	В.Березнянська районна громадська організація "Асоціація домовласників по сприянню розвитку сільського зеленого туризму "Лубнянські бескиди"
4	В.Березнянський районний центр сприяння розвитку сільського зеленого туризму
5	В.Березнянська районна громадська організація Агенція місцевого розвитку "Зелені Карпати"
6	Агентство місцевого розвитку та інформаційних ресурсів "Флореста"
	Виноградівський район
1	Районна спілка сприяння розвитку сільського туризму у Виноградівському районі
2	Виноградівська міськрайонна організація Закарпатського регіонального відділення УКРСОЮЗУ Промисловців і підприємців
3	Громадська міськрайонна організація "Спілка представників малого та середнього бізнесу "Баланс"
4	Асоціація підприємств і організацій
5	Асоціація сільськогосподарських товаровиробників Виноградівського району
6	Виноградівська асоціація селянських господарств, сільськогосподарських кооперативів і малих підприємств
7	Громадський благодійний фонд "Виноградів"
	Воловецький район
1	Організація роботодавців Воловецького району
2	Воловецька районна спілка підприємців
	Іршавський район
1	Районне відділення спілки підприємців Закарпаття
2	Громадська організація "Асоціація фермерів і приватних землевласників Іршавського району"
3	Комунальне підприємство "Агенція регіонального розвитку Іршавщини" (засновник – районна рада)
4	Спілка підприємців Іршавського району
5	Районна спілка сприяння сільському зеленому туризму

	Міжгірський район
1	Асоціація підтримки підприємців Міжгірщини
2	Фонд підтримки підприємництва “Міжгір’я – Карпати”
3	Районна Асоціація фермерів
4	Громадська організація “Асоціація власників туристично-рекреаційних закладів “Міжгір’я”
	Мукачівський район
1	Комунальне підприємство “Агенція місцевого розвитку”
	Перечинський район
1	Спілка підприємців Перечинщини
	Рахівський район
1	Рахівська Асоціація промисловців і підприємців
2	Рахівське регіональне відділення спілки підприємців Закарпаття
3	Рахівське агентство агроекотуризму
4	Асоціація вівчарів Рахівщини
5	Організація роботодавців Рахівського району
6	Рахівська районна Асоціація туристично-рекреаційного комплексу “Драгобрат-тур”
7	Рахівська районна Асоціація фермерів та приватних землевласників
	Свалявський район
1	Районна громадська організація бізнес клуб “У Тараса”
2	Свалявська районна організація приватних підприємців “Крокус”
3	Свалявська районна спілка підприємців
4	Благодійний фонд “Карпатський край”
5	Асоціація промисловців і підприємців “Свалява ХХІ століття”
6	Районна громадська організація Свалявський клуб підприємців
	Тячівський район
1	Фонд підтримки розвитку підприємництва “Тячів – Карпати”
2	Комунальне підприємство “Агентство підтримки та розвитку малого та середнього бізнесу”
3	Комунальне підприємство “Агентство господарського розвитку туристичної зони “Солотвино”
4	Районна спілка підприємців
5	Український союз промисловців і підприємців
6	Верхньотисянський клуб підприємців
7	Районна організація фермерських та селянських господарств
	Ужгородський район, м.Чоп
1	Ужгородська районна організація “Спілка підприємців Ужгородщини”
2	Регіональна спілка малих і середніх підприємств
3	Спілка підприємців с. В. Добронь

Хустський район, м. Хуст	
1	Хустська районна організація незалежної спілки підприємців Хустщини (м. Хуст)
2	Спілка “Сільський зелений туризм” (сmt. Вишково)
3	Хустська районна громадська організація Хустського агентства регіонального розвитку “Хуст – Європа-Центр” (м. Хуст)
4	Хустська районна громадська організація “Незалежна Затисянська спілка підприємців” (сmt. Вишково)
5	Хустська районна громадська організація “Асоціація приватних господарств “Газда” (сmt. Вишково)
6	Хустська районна громадська організація “Асоціація автоперевізників “Автотранс” (с. Велятино)
7	Хустська районна громадська організація “Асоціація автоперевізників “Експрес-Лест-Сервіс”

Додаток Г Сумарна комплексна оцінка видів економічної діяльності на предмет доцільності підтримки розвитку

Види економічної діяльності	Інтегрована оцінка за критерієм ВДВ, ресурсовіддачею та інвестиційною привабливістю, 2001 – 2004 рр. (max 60 балів) / та її рейтинг	Індекс зростання ВДВ, 2001 – 2004 рр.	Частка у ВДВ, %, 2004 рр.	Індекс зміни частки у ВДВ, 2001 – 2004 рр.	Рейтинг доцільності за наявністю передумов для розвитку (за результатами опитування)
С/г, мисливство, лісове господарство та пов'язані з ними послуги	30	1.14	19.95	0.64	3
Рибне господарство	11	1.00	0.02	0.50	-
Добувна промисловість	12	2.36	0.52	1.30	6
Обробна промисловість	29	2.42	16.16	1.35	1, 2,4, 8,9,10*
Виробництво та розподілення електроенергії, газу та води	15	1.51	1.43	0.85	
Будівництво	17	2.01	6.79	1.12	
Оптова й роздрібна торгівля, торгівля транспортними засобами, послуги з ремонту	32	2.43	17.51	1.36	7
Готелі та ресторани	16	2.00	0.73	1.12	5
Транспорт і зв'язок	24	1.68	12.63	0.94	
Фінансова діяльність	22	2.77	2.46	1.56	
Державне управління	20	1.93	3.59	1.08	
Операції з нерухомістю, здавання під найм та послуги юридичним особам	20	1.86	5.16	1.04	
Освіта	32	1.98	6.95	1.11	
Охорона здоров'я та соціальна допомога	20	1.84	4.49	1.03	
Колективні, громадські та особисті послуги	19	2.29	1.61	1.28	
Всі види		1.78	100.00	1.00	

- *
 1 – оброблення деревини та виробництво виробів з деревини, крім меблів,
 2 – харчова промисловість та перероблення продуктів,
 4 – текстильна промисловість та пошиття одягу,
 8 – виробництво машин та устаткування,
 9 – хімічне виробництво,
 10 – виробництво інших неметалевих мінеральних виробів